XORIYADDA HADALKA
EE SOOMAALIYA

DANTA GUUD

UNSOM

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

XORIYADDA HADALKA
EE SOOMAALIYA

DANTA GUUD

Contents

I. Hordhac 8
II. Habka la raacay 9
III. Xayndaabka Sharci iyo Hay'adeed 9
A. Sharciga Caalamiga ee Xuquuqda Aadanaha 9
B. Sharciga Caalamiga ah ee Bani'aadanimada 11
C. Sharciga Qaranka 12
a) Sharciga Warbaahinta Qaranka 13
b) Puntland 14
c) "Somaliland" 15
d) Jubaland 15
e) Galmudug 16
f) HirShabeelle 16
g) Dowlad Goboleedka Koonfur Galbeed 16
D. Qaabka korjoogtaynta 17
a) Golaha Warbaahinta 17
b) Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka 17
IV. Horuminta iyo ilaalinta xorriyadda hadalka ee Soomaaliya 18
A. Dilka iyo dhaawaca loo geystay saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta 20
B. Dhibaateyn iyo cabsi gelin lagu hayo saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta 20
C. Xadhig sabab la'aan ah iyo xadhig aan sharci ahayn 22
a) "Somaliland" 25
b) Xariga iyo xabsi ku haynta ee Hay'adaha Sirdoonka 27
c) Xoriyatul qawlka iyo dhacdooyinka la xiriira hannaanka doorashada 28
D. Shaqo ka joojinta xarumaha warbaahinta 29
E. Tallaabooyin maamul oo saamayn ku leh xaqa xorriyadda hadalka 29
V. Iskala xisaabtanka xad-gudubyada iyo tacadiyada xuquuqda aadanaha ee suxufiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta 31
VI. Talooyinka hababka xuquuqda aadanaha ee Qaramada Midoobay 32
VII. Gunaanad iyo talo bixinno 35
A. Ku socota Dowladda Federaalka Soomaaliya 36
B. Ku Socota Dowlad Goboleedyada Xubnaha ka ah Federaalka 36
C. Ku Socota Saxafiyiinta iyo Ururrada Warbaahinta Soomaaliyeed 37
D. Ku Socota Beesha Caalamka 37

Warbixinta oo kooban

Warbixintan waxaa si wadajir ah u baahiyay Hawlgalka Kaalmaynta Qaramada Midoobay ee Soomaaliya (UNSOM) iyo Xafiiska Wakiilka Sare ee Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Aadanaha (OHCHR).1 Waxay diiradda saaraysaa horumarka ay gaartay iyo caqabadaha ka hor yimid Soomaaliya ee la xiriira xorriyadda hadalka ee Soomaaliya tan iyo markii la sii daayay warbixintii u dambeysay ee UNSOM/OHCHR ee xorriyadda hadalka ee Soomaaliya bishii Sebtembar 2018.2 Waxay falanqeyneysaa xadgudubyada iyo tacadiyada saameeya xaqa xorriyatul-qawlka ee ay diiwaangelisay Kooxda Xuquuqda Aadanaha iyo Ilaalinta (HRPG) ee UNSOM laga billaabo 1da Agoosto 2018 ilaa 31ka Diseembar 2022.

Warbixintu waxay diiwaangelinaysaa dilka 11 suxufi iyo shaqaale kale oo warbaahineed (10 rag ah iyo hal dumar ah) iyo dhaawaca 10 kale (dhammaan rag ah). Al-Shabaab ayaa weli ah kuwa ugu badan ee geysta xadgudubyadan. Toddobo ka mid ah 11-ka dil ee la diiwaan galiyay waxaa sheegtay Al-Shabaab oo waxa lagu baahiyay baraha ay ku leeyihiin Internet-ka. Afarta kalena waxaa loo aaneynayaa in ay geysteen kuwo aan la aqoonsan. Inta badan dilalku waxa uu dhacay xilli ay socdeen weeraro aan loo meel dayin ama waxaa sababay in kooxdu ay si ula kac ah u bartilmaameedsato. UNSOM waxay heshay xog ku saabsan laba kiis oo ka mid ah 21 (11 dil iyo 10 dhaawac ah) halkaasoo kuwii falka geystay lagu xukumay maxkamadaha ciidamada Soomaaliya ee Gobolka Banaadir iyo Puntland.

Intaa waxaa dheer, 199 suxufi iyo shaqaale kale ee warbaahin ah ayaa si aan sharciga waafaqsaneyn loo xiray oo/ama xabsiga la dhigay taasoo la xiriirta shaqadooda iyo adeegsiga xuquuqdooda xorriyadda hadalka. Tiro 185 oo ka mid ah 199-kan ayaa la sii daayey iyadoo aan wax dambi ah lagu soo oogin, waxaana dacwad lagu soo oogey 14 ka mid ah Shaqaalaha Warbaahinta, 12 ka mid ah ayaa lagu xukumay Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed, oo ay ka mid yihiin laba kiis oo ay xukuntay Maxkamadaha Ciidamada Qalabka Sida. Waxaa intaa dheer, 10 xarumood oo warbaahin ah ayaa waxaa shaqada ka joojiyay mas'uuliyiinta heer qaran iyo/ama dowlad goboleedyada. Siddeed ka mid ah

1 Hawlgalka Kaalmaynta Qaramada Midoobay ee Soomaaliya (UNSOM) waxaa la aas aasay 3dii Juunyo 2013 iyadoo lagu soo saaray Qaraarkii Golaha Ammaanka ee Qaramada Midoobay ee tirsigiisu ahaa 2102. Dib-u-cusbooneysiinkii xigay, oo uu ku jiro 2657 (2022), wuxuu ka kooban yahay ilaalinta iyo horumarinta sharciga caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha iyo sharciga caalamiga ah ee bani'aadamnimada. (S/RES/2657).

2 "Ku naaloodsiga aan sugnayn ee xorriyadda hadalka ee Soomaaliya", 6 Sebtembar 2018 https://unsom.unmissions.org/sites/default/files/the_precarious_enjoyment_of_freedom_of_expression_in_somalia.pdf.

shaqa ka joojintaas ayaa lagu sameeyay go'aan maxkamadeed la'aan. Marka la eego hagardaamada iyo caga-juglaynta, ee dhacay muddada warbixintan, 37 dhacdo ayaa la diiwaan geliyay, waxaana loo aaneynayaa ciidamada booliska dowlad goboleedyada (22), ciidamada sirdoonka (5), Ciidanka Qaranka Soomaaliyeed (4), Ciidanka Ilaalada Madaxtooyada iyo Baarlamaanka Puntland (4) iyo ilaalada Maamulka Gobolka Banaadir (2).

Marka la barbardhigo muddada warbixintii hore – laga soo billaabo Janaayo 2014 ilaa Luulyo 2018 – waxaa jiray boqolkiiba 47 hoos u dhac ku yimid saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta ee la dilay iyo boqolkiiba toddobo hoos u dhac ku yimid saxafiyiinta si aan sharciga waafaqsaneyn loo xiray. Si kastaba ha ahaatee, waxaa aad u kordhay boqolkiiba 270 tirada xirfadlayaasha warbaahinta ee sheegay in la dhibaateeyay ama la cabsi geliyay. Hoos u dhaca dilalka iyo xariga aan sharciga waafaqsaneyn ee saxafiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta waxaa loo aaneyn karaa isfaafreeb ay qaateen shaqaalaha warbaahintu si ay isu ilaaliyaan ugana fogaadaan handadaada iyo xariga.

Muddada warbixinta, xaaladaha inta badan kiciyay xariga aan sharciga waafaqsaneyn ee shaqaalaha warbaahinta waxay la xiriiraan shaqada ku lug leh waraysiyada dadka si ay u raadiyaan aragtidooda, ka warbixinta mudaharaadyada, iyo baahinta wararka ay maamulladu u arkaan inay yihiin dacaayad ama sumcad dil sababtoo ah waxaa ku jiray baahinta aragtiyo dhaliilsan saraakiisha dowladda ama maareynta maamulka ee arrimaha khuseeya dadweynaha.

UNSOM/OHCHR waxa kale oo ay diiwaangelisay xariga aan sharciga waafaqsaneyn iyo/ama xabsi ku haynta ay ciidamada amniga dowladda u geysteen 265 qof oo kale (231 rag ah iyo 34 dumar ah) oo la xiriira xorriyadda hadalka, oo ay ku jiraan dad ka qaybqaatay bannaanbaxyo, dadka ku dhaqdhaqaaqa baraha bulshada, iyo taageerayaasha xisbiyada siyaasadda. Warbixintu waxa ay xustay in boqolkiiba 82 ay kordheen tirada shakhsiyaadka kale ee sida aan sharciga waafaqsaneyn loo xiray ama xabsiga loo dhigay ee la xiriira isku dayga lagu doonayo in lagu isticmaalo xuriyatul qowlka marka la barbar dhigo muddada warbixintii hore ee January 2014 ilaa Julaay 2018 (146 xarig iyo/ama xabsi aan sharciga waafaqsaneyn). Inta badan dhacdooyinkan ayaa ku soo aadaya iyadoo ay jiraan mudaaharaadyo la xiriira dib u dhigista doorashada madaxtinimada "Somaliland" ee 2022-ka iyo dibadbaxyada ka dib doorashada madaxweynaha dowlad goboleedka Hirshabelle ee 2020.

Dowladda Federaalka Soomaaliya ayaa ballanqaaday in ay hirgelinayso talooyinka ka soo baxay Geedi-socodka Dib-u-eegista Xilliyeedka Caalamiga ah (UPR) ee la xiriira xorriyadda hadalka. Intii lagu guda jiray wareeggii labaad ee UPR, bishii Janaayo 2016, Dowladda Federaalku waxay taageertay 16 talobixin oo la xiriirta xaqa xorriyadda hadalka. Bishii Maajo 2021, talooyin la mid ah ayaa la soo jeediyay intii lagu jiray wareeggeedii saddexaad ee dib u eegista UPR, iyadoo Dowladda Federaalka ay aqbashay 24 talo.

Warbixintan ayaa talooyin dhowr ah siinaysa Dowladda Federaalka, dowladaha xubnaha ka ah federaalka iyo suxufiyiinta iyo ururada warbaahinta Soomaaliyeed. Talooyinka waxaa ka mid ah in dib u eegis lagu sameeyo Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed, Xeerka Saxaafadda iyo tallaabooyinka ka hortagga argagixisada iyo sidoo kale xoojinta dadaallada lagu xaqiijinayo la xisaabtanka xadgudubyada ka dhanka ah suxufiyiinta, shaqaalaha warbaahinta iyo shaqsiyaadka kale.

XAQA XORRIYADDA HADALKA EE SOOMAALIYA

Agoosto 2018 – Diismbar 2022

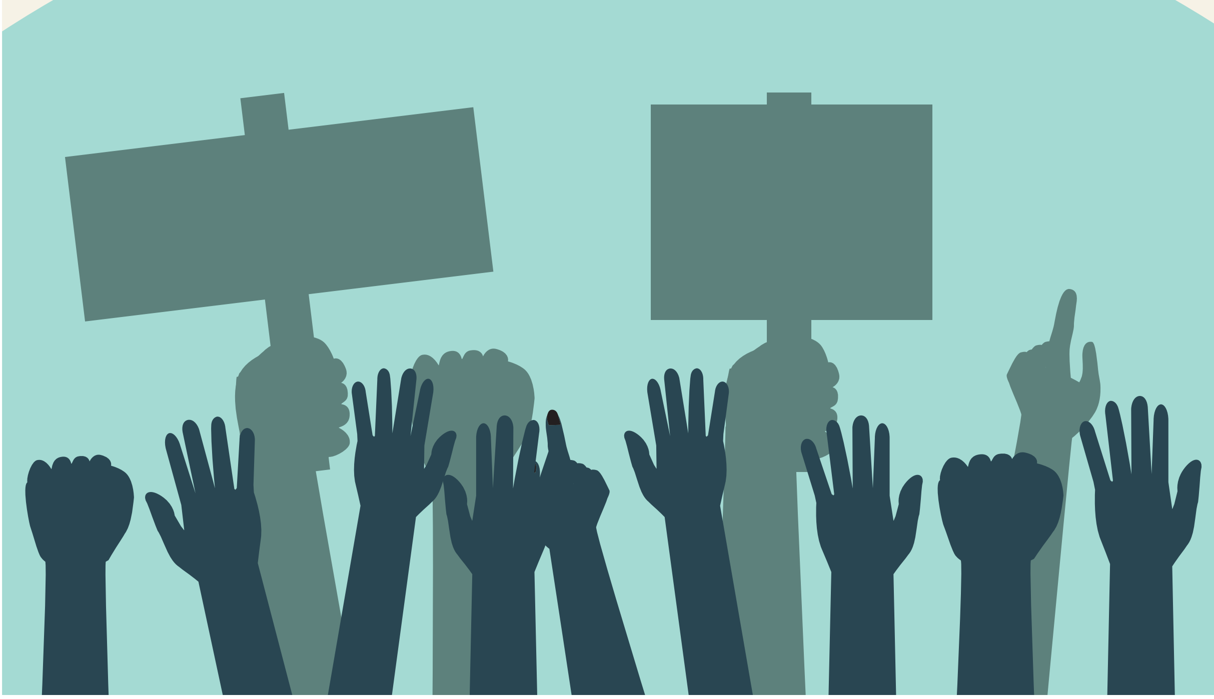

I. Hordhac

1. Warbixintan waa tii saddexaad ee ka mid ah warbixinno taxane ah oo uu xafiiska UNSOM/OHCHR ka soo saaray xaaladda xuquuqda xorriyadda hadalka ee Soomaaliya. Waxay bixinaysaa falanqayn la cusbooneysiiyay oo ku saabsan dhacdooyinka saameeya xaqa xorriyadda hadalka, iyo sidoo kale xuquuqda aadanaha kale ee uu diiwaangeliyay xafiiska UNSOM/OHCHR laga billaabo 1 Agoosto 2018 ilaa 31ka Diseembar 2022. Warbixintu waxay u kuurgelaysaa dhacdooyinkaas marka la bar-bardhigo muddada u dhexeysa 1 Janaayo 2014 ilaa 31 Luulyo 2018.

2. Markii hore, bishii September 2018, UNSOM wuxuu faafiyay warbixinteedii labaad ee ku saabsan xuquuqda xorriyadda hadalka, oo muujineysa horumarka ay gaartay iyo caqabadaha ay Soomaa-liya kala kulantay ilaalinta iyo ballaarinta saaxadda madaniga.3 Warbixintii hore ayaa sidoo kale u kuurgashay qaababka xadgudubyada iyo tacadiyada xuquuqda hadalka ee uu diiwaangelyay

3 Isla tixraacaas.

UNSOM 1-dii Agoosto 2016 ilaa 31 Luulyo 2018. Waxaa ku jiray talooyin meelo dhowr ah, sida horumarinta isla xisaabtanka, fulinta talooyinka UPR ee 2016, sameynta Guddiga Madaxbanaan ee Xuquuqda Aadanaha Qaranka, iyo iswaafajinta shuruucda gudaha iyo halbeegyada caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha.

II. Habka la raacay

3. Xogta ku jirta warbixintan waxay UNSOM/OHCHR ka soo ururisay markhaatiyo ay bixiyeen shakhsiyaad iyo ilo kale, sida difaacayaasha xuquuqda aadanaha, ururada u dooda saxaafada, mas'uuliyiinta dowladda ee heerarka oo dhan, madaxda bulshada, ururrada maxaliga ah iyo kuwa caalamiga ah ee aan dowliga ahayn (NGOs), iyo kuwo kale. UNSOM/OHCHR wuxuu raadiyay ilo madax-banaan oo lagu kalsoonaan karo si uu u xaqiijiyo eedeymaha xad-gudubyada xuquuqda aadanaha iyo tacadiyada saameeya xaqa xorriyadda hadalka, iyo sidoo kale xuquuqda kale ee la xiriira xuquuqda aadanaha iyadoo la raacayo habka kormeerka iyo warbixinta xuquuqda aadanaha ee OHCHR.
4. UNSOM/OHCHR waxay sidoo kale la shaqeeyeen maamullada muhiimka ah ee dowladda si ay u dabagalaan dhacdooyinka la diiwaangeliyay, go'aannada maamulka iyo garsoorka iyo warbixinnada dib u eegista lagu sameeyay oo ay Dowladda Federaalka Soomaaliya u gudbisay Hay'adaha Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Aadanaha, iyo indho-indheynta iyo talooyinka gabagabeynta ah ee hay'adahan.
5. Ujeedada warbixintan, saxaafad "(…) waa shaqo ay wadaagaan jilayaal badan oo kala duwan, oo ay ku jiraan wariyeyaal xirfad leh oo waqti buuxa ka shaqeeya iyo falanqeeyeyaal, iyo sidoo kale kuwo internetka wax ku qora iyo kuwo kale ee ku hawlan qaabab daabacaad oo madaxbanaan, internetka ama meelo kale (…)".[4]

III. Xayndaabka Sharci iyo Hay'adeed

A. Sharciga Caalamiga ee Xuquuqda Aadanaha

6. Xoriyatul qawlku waa xaq bani'aadanimo oo asaasi ah oo door gaar ah ka cayaara ilaalinta iyo horumarinta xuquuqda kale ee aadamaha. Waxay ku caddahay qodobka 19 ee Baaqa Caalamiga ah ee Xuquuqda Aadanaha. Xoriyatul qawlka waxaa sidoo kale ilaaliya heshiisyo caalami ah iyo kuwo

4 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud No. 34, Qodobka 19: Xorriyadda Ra'yiga iyo Hadalka, 12 Sebtembar 2011, CCPR/C/GC/34, faq. 44.

heer gobol ah,[5] oo uu ka mid yahay Axdiga Caalamiga ah ee Xuquuqda Madaniga iyo Siyaasadda (ICCPR) ee ay Soomaaliya ansixisay 1990kii.[6]

7. Xuquuqda xorriyadda ra'yiga iyo hadalka way isku xiran yihiin. Sharciga caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha wuxuu ilaaliyaa dhammaan noocyada ra'yiga iyo in la yeesho ra'yi iyada oo aan la faragelin. Dhibaataynta, caga-juglaynta ama ceebaynta qofka, oo ay ku jirto xiritaankiisa, hayntiisa, maxkamadayntiisa ama xabsi ku hayntiisa sababo la xiriira ra'yi uu qabo ama ay qabto waxay ka dhigan tahay ku xad-gudub sharciga caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha. Markaa, haysashada ra'yi ma noqon doonto dembi. Guddiga Xuquuqul Insaanka ee Qaramada Midoobay ayaa sheegay in xariga uu noqon karo mid aan sharciga waafaqsaneyn iyadoo loo eegayo xaqiiqda ah inay ka dhigan tahay in loo ciqaabay xorriyadda hadalka.[7]

8. Xaqa xoriyatul qawlku wuxuu ka kooban yahay xaqa "raadinta, helida iyo bixinta xogta iyo fikradaha nooc kasta oo ay yihiin, iyadoon loo eegayn xuduud".[8] Waxa kaloo ka mid ah "hadallada siyaasadeed, ka faalleynta shakhsi ahaaneed iyo arrimaha guud, raadinta, ka doodista xuquuqda aadanaha, saxaafadda, muujinta dhaqanka iyo farshaxanka, barida, iyo doodaha diinta".[9] Arrinkan, xitaa oraahda loo qaadan karo meel-ka-dhac waa la ogol yahay maadaama ay ku jirto xadka qodobka 19(2) ee Axdiga Caalamiga ah ee Xuquuqda Madaniga iyo Siyaasadda.[10]

9. Iyadoo xaqa xorriyatul-qawlka ay dowlad-goboleedyadu xayiri karaan, xayiraadahaasi waa inay noqdaan kuwo waafaqsan mabaadi'da sharciyada, lagama maarmaanimada, isku dheellitirnaanta iyo takoor la'aanta, sida ku cad qodobka 19 (3) ee ICCPR. Xayiraadaha xorriyatul qawlka waa inay ahaadaan kuwo loo sameeyo ujeedo gaar ah oo keliya: in la ixtiraamo xuquuqda ama sumcadda dadka kale, iyo in la ilaaliyo amniga qaranka, nidaamka guud, caafimaadka guud, ama anshaxa. Xayiraad kasta oo noocaas ah waa inay ahaato mid "sharcigu qeexo" waana in ay "waafaqayaan halbeegyada adag ee lagama maarmaanimada iyo isku dheellitirnaanta".[11] Intaa waxaa dheer, "xayiraadaha waa in lagu dabaqaa oo keliya ujeedooyinka loo keenay, waana inay si toos ah ula xiriiraan baahida gaarka ah ee lagu saleeyey".[12] Xayiraadaha noocan oo kale ah waa inaan loo fasirin si xaqa laftiisa "khatar" gelinaysa ama abuuraysa xaalad ay wixii naadirka ahaa noqonaya wax caadi ah.[13]

5 ICCPR faq. 19; ICERD faq. 5(d)(viii); ICESCR faq. 15(3); CRC faq. 12 iyo 13; ICRMW faq. 13; CRPD faq. 21.

6 ICCPR faq. 19.

7 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud Lr. 35, Qodobka 9: Xorriyadda iyo amniga qofka, 16 Diisembar 2014, CCPR/C/GC/35, faq. 53.

8 Isla tixraacaas.

9 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud No. 34, far. 11. Baaqa Mabaadi'da Xorriyatul-qawlka ee Afrika waxa kale oo uu caddaynayaa in "Hamiga adeegga guud ee war-fidiyeennada dawladda si cad loo qeexo oo lagu daro waajibka ah in la hubiyo in dadweynuhu helaan xog ku filan oo siyaasad ahaan dheellitiran, gaar ahaan xilliyada doorashada" (qodob. 6).

10 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud Lr. 34, faq. 9 iyo 11 (xiganaya qodobka 19, faq. 2 iyo 3, iyo qodobka 20).

11 Isla tixraacaas., faq. 22.

12 Isla tixraacaas.

13 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud Lr. 34 (2011), faq. 21.

10. Sharciga caalamiga ah ee xuquuqul insaanka wuxuu farayaa in Dowladuhu qaadaan tallaabooyin lagu baabi'inayo caqabadaha dhismeed, sharci iyo kuwa la taaban karo ee hortaagan in lagu naaloodo xaqa xorriyadda hadalka. Marka la eego arrintan, waa in la dejiyaa tillaabooyin "laga hortagayo weerarrada lagu doonayo in lagu aamusiyo kuwa isticmaalaya xuquuqdooda xorriyadda hadalka".[14] Waxaa intaa dheer, ma jiraan wax xaddidaad ah oo lagu soo rogay xorriyadda hadalka "looma yeeri karo marmarsiinyo loogu talagalay u doodista dimuqraadiyadda xisbiyada badan, mabaadi'da dimuqraadiga ah iyo xuquuqda aadanaha." Xariga aan sharciga waafaqsaneyn iyo xabsi ku haynta, hanjabaadaha nolosha, iyo dilka shakhsiyaadka ee la xiriira ku-dhaqanka xoriyatul qawlka ayaa ah mid aan waafaqsanayn xaqaas, iyo kuwo kale.[15]

11. Sharciga caalamiga ah ee xuquuqul insaanka waxa kale oo uu farayaa in xayiraad kasta oo sharcigu ogolaado "waa in loo qaabeeyaa si sax ah oo ku filan si qofku uu awood ugu yeesho inuu u qaabeeyo hab-dhaqankiisa sidaas si waafaqsan, waana in laga dhigaa mid dadweynuhu gaari karaan".16 Halka Dowladaha looga baahan yahay inay mamnuucaan noocyo cayiman oo erayo ama xog ah, sida sawirrada anshax xumada ah ee carruurta; ku kicinta xasuuqa; u doodista nacayb qaran, isir ama diineed oo noqonaysa ku kicin takoor, cadaawad ama rabshad; iyo kicinta argagixisanimada,17 Dowladaha waajib kuma aha inay mamnuucaan noocyada kale ee xogta ama hadalka, inkastoo ay xaddidi karaan xorriyadda hadalka sida kor ku xusan, tusaale ahaan, si ay shakhsi uga ilaaliyaan eedaymo been abuur ah iyo kuwo xaasidnimo ah ama marka ay ka hortagayaan argagixisada.18 Si kastaba ha ahaatee, xayiraadahan la oggol yahay mas'uuliyiintu kama dhigan karaan marmarsiiyo ay "si aan habboonayn ugu xakameeyaan uguna faafreebaan warbaahinta iyo inay cararaan daahfurnaanta ama ay ku aamusiyaan dhaliilida siyaasadaha guud." 19 Dowladda waxaa looga baahan yahay inay bixiso garnaq wax ku ool ah oo lagu ciqaaabayo xadgudub kasta oo ka dhan ah xuquuqda xorriyadda hadalka.

12. Haddaba, xaddidaadaha la oggol yahay ma aha kuwo la iska sameeyo, waana in si kooban loo fasiraa, iyadoo la eegayo in xaqa xorriyadda hadalka uu shardi lagama maarmaan ah u yahay bulsho xor ah oo dimuqraadi ah oo lagu dhaqo mabaadi'da daahfurnaanta iyo isla xisaabtanka.[20] Gaar ahaan, xuquuqda xorriyatul-qawlku waxay ka qayb qaadataa xaqiijinta daahfurnaanta iyo isla-xisaabtanka u hawlgelidda arrimaha guud iyo arrimaha kale ee danta guud, taasoo u sahlaysa dadweynuhu inay si buuxda, firfircooni oo macno leh uga qaybqaataan dhammaan dhinacyada bulshada.

14 Isla tixraacaas.

15 Isla tixraacaas., faq. 23. Bishii Maajo 2015, Guddiga Pan-Afrika ee Xuquuqda Insaanka iyo Shucuubta ayaa ansixiyay Mabaadi'da iyo Tilmaamaha Xuquuqda Aadanaha iyo Dadwaynaha iyadoo laga hortagayo Argagaxisada Afrika.

16 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud Lr. 34 (2011), faq. 24 iyo 25.

17 Golaha Loo Dhanyahay ee Qaramada Midoobay (A/HRC/20/17), faq 80.

18 Dowladaha Xubnaha ka ah waa inay xaqiijiyaan in tallaabooyinka ka hortagga argagixisadu ay waafaqsan yihiin qodobka 19(3) ee axdiga caalamiga ah ee xuquuqda madaniga iyo siyaasadda. Dembiyada sida "dhiirigelinta argagixisanimada" iyo "dhaqdhaqaaqa xagjirka ah", iyo sidoo kale dembiyada "amaanta", "weynaynta", ama "xaqidaynta" argagixisada, waa in si cad loo qeexaa si loo hubiyo inaysan u horseedin faragelin aan loo baahnayn ama aan loo baahnayn. xoriyatul qawlka. Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud 34, para 46.

19 Golaha Loo Dhanyahay ee Qaramada Midoobay (A/HRC/20/17), faq. 80.

20 Axdiga Caalamiga ah ee Xuquuqda Madaniga iyo Siyaasadda, qodobka 4, wuxuu dhigayaa in xorriyadda fikirka aan la dumin karin inta lagu jiro xaalad degdeg ah.

B. Sharciga Caalamiga ah ee Bani’aadanimada

13. Dowladda Federaalka Soomaaliya waxay aqoonsatay inay dagaal hubaysan oo aan caalami ahayn kula jirto Al-Shabaab iyadoo taageero ka helaysa saaxiibada caalamka,[21] iyadoo u aragta Al-Shabaab inay tahay koox hubaysan oo aan dowli ahayn iyo khatar argagixiso.[22] Sidaas awgeed waxaa waajib ku ah inay dhowrto xeer dhaqameedka caalamiga ah ee bini’aadanimada ee lagu dabaqo iskahorimaad hubaysan oo aan caalami ahayn. Waxa xusid mudan, inay waajib ku tahay qodobka guud ee 3aad ee Axdiyada Geneva, iyada oo aanay wali qayb ka noqon Hab-maamuuska Dheeraadka ah ee II ee Axdiyada Geneva.

C. Sharciga Qaranka

14. Qodobka 18-aad ee Dastuurka KMG ah ee Soomaaliya ee 2012 waxa uu dammaanad qaadayaa xuquuqda hadalka sida soo socota: “Qof kastaa waxa uu xaq u leeyahay inuu yeesho oo uu dhiibto ra’yigiisa iyo inuu helo oo uu dhiibto ra’yigiisa, xogtiisa iyo fikradihiisa si kasta oo ay tahay. Xoriyatul qawlka waxaa ka mid ah xoriyada hadalka, iyo xoriyada saxaafada, oo ay ku jiraan dhamaan noocyada warbaahinta elektarooniga ah iyo kuwa shabakadaha internetka ku salaysan. Warbaahinta xorta ahi waxay lama huraan u tahay horumarka iyo ilaalinta dimuquraadiyadda ummadda, iyo horumarinta dhaqaalaha”.[23] Qodobkan waxaa kaabaya dastuurka dowlad goboleedyada “Somaliland” (2000), Puntland (2009), Koonfur Galbeed (2014), Jubbaland (2015),[24] Galmudug (2015), iyo Hirshabelle (2016), kuwaasoo dhammaan dammaanad qaadaya xaqa xoriyatul qawlka.

15. Iyadoo sharciga federaalku uu mabda’a ahaan dhaqangal ka yahay Soomaaliya oo dhan, ma jiro nidaam, hirgelin iyo dhaqangelin isku mid ah, gaar ahaan dowlad goboleedyada, sida “Somaliland” iyo Puntland, oo burburkii dowladdii dhexe ka dib sannadkii 1991-kii dhistay habdhismeedkooda, hanaanka sharci-dejinta ee maanta jira.

16. Xaqa xoriyatul qawlka wuxuu ku xiran yahay xuquqda xorriyadda sameynta ururrada iyo isu imaatinka nabada ah. Dastuurka Federaalka Soomaaliya waxa uu dammaanad qaadayaa in qof kastaa uu “xaq u leeyahay in uu abaabulo, kana qayb galo shirarka, iyo in uu si nabad ah u mudaaharaado una banaanbaxo, iyada oo aan horey loogu fasaxin.[25] Dastuurrada Hirshabelle, Jubaland, Puntland, “Somaliland” iyo Koonfur Galbeed ayaa sidoo kale dammaanad qaadaya xuquuqdaas.

21 CCPR/C/SOM/1 Warbixinta billowga ah ee ay Soomaaliya soo gudbisay sida waafaqsan qodobka 40 ee Axdiga iyadoo la raacayo habraaca warbixinta ikhtiyaarka ah (30 June 2022).

22 Kooxda ayaa sannadkii 2010-kii Golaha Ammaanka ee Qaramada Midoobay ku daray liiska argagixisada sida uu dhigayo Qaraarkii Golaha Ammaanka ee tirsigiisu ahaa 1844 (2008), kaas oo soo xiganaya ku lug lahaanshaha falal si toos ah iyo si dadbanba khatar ugu ah nabadda, amniga, ama xasilloonida Soomaaliya, taasoo caqabad ku ah amniga gaarsiinta gargaarka bini’aadantinimo ee Soomaaliya iyo fulinta qaraxyo waaweyn oo ismiidaamin ah oo loo adeegsado baabuurta. Waxaa laga heli karaa https://goo.su/n1xB.

23 Eeg qodobka 1 ee ku dhawaaqida Windhoek oo laga heli karo https://bit.ly/41Gl55e markii ugu dambeysay ee la galay 26 Abriil 2023.

24 Dastuurka Kumeel Gaarka ah ee Jubbaland, qodobbada 14, 15 iyo 20. Sidoo kale dastuurku wuxuu dammaanad qaadayaa xuquqaha xorriyadda isu imaatinka, bannaanbaxa iyo isu imaatinka.

25 Dastuurka Federaalka, qodobka 20.

17. Horumarka ugu weyn ee sharci-dejinta ee qabsoomay tan iyo markii la soo saaray Warbixintii UN-SOM ee 2018 waa ansaxinta wax ka beddelka Xeerka Warbaahinta Federaalka ee Agoosto 2020. Heer dawlad-goboleed, "Somaliland", Wasaaradda Warfaafinta iyo Dhaqanka ayaa soo diyaarisay Xeerka Warbaahinta Somaliland ee 2019-ka oo lagu beddelayo Xeerka Saxaafadda Somaliland ee 2004. Waxay talooyin ka heshay shabakadaha warbaahinta, bulshada rayidka ah, aqoonyahannada, iyo hay'adaha kale ee dowladda. Hase yeeshee, weli waxay qabyo ahaan ugu jirtay heer Wasaaradeed ilaa iyo Diseembar 2022.

a) Sharciga Warbaahinta Qaranka

18. Madaxweynihii hore ee Soomaaliya Maxamed Cabdullaahi Maxamed ayaa 26kii bishii Agoosto 2020 saxiixay xeerka warbaahinta[26] oo wax ka bedel lagu sameeyay. Golaha Shacabka iyo Aqalka Sare ee Baarlamaanka Federaalka ayaa ansaxiyay wax ka bedellada bilihii Luulyo 2019[27] iyo Janaayo 2020,[28] siday u kala horreeyaan. Saxiixa ayaa yimid inkasta oo ay kooxaha warbaahinta Soomaaliyeed marar badan ka dalbadeen Madaxweynaha in aanu saxiixin,[29] iyagoo ku sababeeyay inay ku jiraan qodobbo lagu muransan yahay oo aan waafaqsanayn halbeegyada caalamiga ah ee xoriyatul qawlka, caqabadna ku noqon kara madax-bannaanida warbaahinta. Ururada iyo hawlwadeenada warbaahinta ayaa ku dooday in inta badan soo jeedintooda ama talooyinka loo gudbiyay xukuumada iyo baarlamaanka aan lagu darin sharciga cusub ee wax laga bedelay.[30]

19. Xeerka Warbaahinta ee waxka bedelka lagu sameeyay waxaa ku jira qodobbo ay ku qoran yihiin qoraallo ereyadooda aan kala caddeyn oo loo adeegsan karo in lagu xakameeyo xaqa xorriyadda hadalka iyo guud ahaan ku-dhaqanka warbaahinta Soomaaliya. Tusaale ahaan, qodobka 4aad wuxuu mamnuucayaa "faafinta wararka beenta ah", "hurinta colaadaha iyo qabyaalada", iyo "faafinta hadalada nacaybka" iyada oo aan la qeexin ereyadan.[31] Sidoo kale, qodobka 29-aad wuxuu mamnuucayaa in warbaahintu ay "faafiso xog ama qoraallo been abuur ah iyo dacaayado ka dhan ah sharafta shaqsi, hay'ad ama dowlad".

20. Nuqulka wax laga beddelay wuxuu waajib ka dhigayaa diiwaangelin cusub oo lagu sameeyo dhammaan warbaahinta heer federaal iyo heer dowlad goboleed, oo ay ku jiraan kuwii hore u diiwaangashanaa ee hawlgalsanaa.[32] Qodobka 18-aad ee Xeerka Warbaahinta wuxuu dhigayaa inay qasab tahay

26 Eeg war-saxaafadeed https://twitter.com/sntvnews1/status/1298569839318106112 markii ugu dambaysay ee la galay waxay aheyd 25 Juun 2023.

27 https://sjsyndicate.org/2019/07/08/somali-journalists-syndicate-sjs-outraged-by-the-new-oppressive-media-bill-passed-by-the-parliament/ waxaa la helay 21-kii Juun 2023.

28 https://goobjoog.com/english/senate-approves-revised-media-law/ waxaa la helay 21-kii Juun 2023.

29 Eeg NUSOJ qoraalka https://www.nusoj.org/new-draft-media-law-puts-undue-restrictions-on-media-freedom/ waxaa la helay 21-kii Juun 2023.

30 Eeg bayaan ay soo saareen SJS iyo SOMA: https://sjsyndicate.org/2020/08/26/somalias-new-media-law-poses-threat-to-media-freedom-and-rights-of-journalists sidoo kalena arag Bayaanka NUSOJ: https://www.nusoj.org/statement-on-the-amended-media-law-signed-by-the-president-of-somalia/ waxaa la helay 21-kii Juun 2023.

31 2020 Xeerka Waarbaahinta Soomaaliya, qodobka 4 iyo qodobka 29.

32 Isla tixraacaas., article 16.

in saxafiyiinta lagu diwaangeliyo diiwaanka qaranka "kadib marka la xaqiijiyo xirfadiisa suxufinimo" Qodobkan wuxuu u baahan yahay in dib u eegis lagu sameeyo iyadoo la eegayo ballanqaadyada xuquuqul insaanka ee Soomaaliya oo tilmaamaya in "nidaamka dowladda guud ee diiwaangelinta ama ruqsad siinta saxafiyiinta aysan waafaqsanaayn farqada 3. Hanaan aqoonsi bixin oo xaddidan ayaa la ogolaan karaa oo keliya marka ay lagama maarmaan noqoto in saxafiyiinta la siiyo fursad ay ku galaan meelo iyo/ama shirar gaar ah […] iyadoo la tixgelinayo in saxaafaddu tahay hawl ay wadaagaan jilayaal badan oo kala duwan".[33] Xeerka Warbaahintu wuxuu kaloo ganaax lacageed ku soo rogayaa suxufiyiinta iyo hay'adaha warbaahinta haddii ay ku xad-gudbaan Xeerka Warbaahinta ama 'Anshaxa Saxaafadda ee khuseeya'.[34]

21. Sida uu dhigayo Xeerka Warbaahinta ee wax ka bedelka lagu sameeyay, Wasiirka Warfaafinta Federaalka wuxuu u xilsaaran yahay oo uu leeyahay awood weyn oo uu ku korjoogteeyo Golaha Warbaahinta Soomaaliyeed, kaasoo ahayd inuu noqdo Guddi Saxaafadeed oo madax-bannaan oo u xilsaaran inuu korjoogteeyo hirgelinta Xeerka Warbaahinta iyo hab-dhaqanka warbaahinta dalka.[35] Wasiirka Warfaafinta Dowladda Federaalka ayaa awood u leh in uu "dhaqangeliyo sharciga warbaahinta, soo jeediyo in wax laga beddelo qaab dhismeedka Golaha Warbaahinta Qaranka, soona jeediyo in wax laga beddelo sharciga.[36] Warqad wadajir ah oo ay u direen Madaxweynaha Soomaaliya 5tii bishii Oktoobar 2020, Hay'adda Amnesty International, Guddiga Difaaca Saxafiyiinta, iyo Hay'adda Ilaalinta Xuquuqul Insaanka ee Human Rights Watch ayaa waxay ku sheegeen walaaca ay ka qabaan Xeerka Warbaahinta ee wax laga beddelay.[37]

22. Doorashooyinkii baarlamaanka ee dalka ka dhacay oo daba dheeraaday iyo doorashadii Madaxweynaha cusub ee Jamhuuriyadda Federaalka Soomaaliya ee la soo gabagabeeyey bilihii April iyo May 2022, sida ay u kala horreeyaan, waxay keeneen dib-u-habeyn ballaaran oo lagu sameeyay xeer-dejinta sida wax ka bedelka Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed, dib u eegista Dastuurka Ku Meel Gaarka ah iyo Xeerka Warbaahinta.

b) Puntland

23. Dastuurka Puntland ee 2009 wuxuu dammaanad qaadayaa xaqa xorriyadda ra'yiga iyo xorriyarul qawlka, oo lagu muujiyo hadal, warbaahin, qoraal, muqaal, suugaan iyo hab kasta oo kale oo sharciga waafaqsan.[38] Si kastaba ha ahaatee, xuquuqahaas waa la xaddidi karaa, oo la xiriira Shareecada, xeer-hoosaadyada, anshaxa, xasilloonida dalka iyo ilaalinta xuquuqda dadka kale. Xaqa raadinta,

33 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud Lr. 34.

34 Xeerka Waarbaahinta Soomaaliya 2020, qodobka 5.

35 Isla tixraacaas, qodobka 14.

36 Isla tixraacaas, qodobka 39.

37 Warqad Wadajir ah: Tabashada iyo Talooyin ku saabsan Xeerka Saxaafadda Cusub ee Soomaaliya: waxaad ka heli kartaa https://www.hrw.org/news/2020/10/05/joint-letter-re-concerns-and-recommendations-somalias-new-media-law waxaa la helay 21-kii Juun 2023.

38 Dastuurka Puntland, qodobka 14.

gudbinta iyo helista xogta kuma jirto Dastuurka Puntland. Dastuurka Puntland wuxuu kaloo aqoonsan yahay xaqa ka qaybgalka xisbiyada siyaasadda, xorriyadda ururrada, iyo xaqa bannaanbaxa.[39]

24. Xeerka Warbaahinta Puntland (oo wax laga beddelay sannadkii 2016) wuxuu faray Golaha Warbaahinta Puntland in la hormariyo, korna loo qaado anshaxa suubban iyo xirfadda suxufiyiinta iyo warbaahinta, in la ilaaliyo diiwaanka saxafiyiinta iyo warbaahinta la aqoonsan yahay, in la dejiyo lana nidaamiyo tallaabooyinka anshaxa iyo anshax marinta saxaafadda. Golahan oo ka kooban todobo xubnood ayaa markii ugu horeysay la daahfuray 26 bishii Maarso 2018. Wuxuuna tan iyo markii la aasaasay u gudanayay waajibaadkiisa si gaabis ah maadaama Puntland ay ku jirtay sanad doorasho sannadkii 2019, cudurka COVID-19 ayaana curyaamiyay howlihii shaqo ee loo igmaday sannadkii 2020. Xubnaha Golaha Warbaahinta Puntland ayaa 25kii Luulyo 2021 doortay guddoomiye cusub waxayna yeesheen shir aan caadi ahayn 13 November 2021. Goluhu wuxuu 15 November 2021 soo saaray warsaxaafadeed uu ugu baaqayo saxafiyiinta iyo hawlwadeennada warbaahinta inay isdiiwaangeliyaan si loo aqoonsado; si kastaba ha ahaatee, diiwaangelinta dib ayaa loo dhigay isadoo Goluhu uu dejinayey nidaamka hawlgalka caadiga ah.

c) "Somaliland"

25. Tan iyo 2017, waxa socday dadaallo ay wadeen hay'ado maxalli ah iyo kuwo caalami ah oo ay xukumadda iyo baarlamaanka ugu ololaynayeen in wax ka bedel lagu sameeyo Xeerka Saxaafadda "Somaliland".[40] Wasaaradda Warfaafinta iyo Dhaqanka ee "Somaliland" ayaa sannadkii 2019 diyaarisay Hindisesharciyeedka Warbaahinta "Somaliland" iyada oo talooyinka laga helaysa shabakadaha warbaahinta, bulshada rayidka ah, aqoonyahannada, iyo hay'adaha kale ee dowladda. Bishii Disembar 2022, qabyo-qoraalka ayaa weli u yaallay Wasaaradda, mid ka mid ah qodobbada la isku haystayna wuxuu ahaa dhismaha Golaha Warbaahinta iyo waajibaadka loo igmaday. Ururka Suxufiyiinta Somaliland ee SOLJA, Guddiga Xuquuqul Insaanka "Somaliland" iyo hay'adaha kale ee ay khusayso waxay weli Wasaaradda Warfaafinta iyo Dhaqanka Somaliland iyo Baarlamaanka Somaliland kala hadlayaan sidii loo dardargelin lahaa dhamaystirka Xeerka oo weli horyaalla Wasaaradda. Xeerkan la soo jeediyay wuxuu bedeli doonaa Xeerka Saxaafadda Somaliland ee 2004.

d) Jubaland

26. Dastuurka Jubaland wuxuu aqoonsan yahay xuquuqda isu imaatinka, bannaanbaxa, iyo xorriyadda sameynta ururrada.[41] Ismariwaaga siyaasadeed ee Jubaland ee la xiriiray doorashadii 2019 iyo billawga caabuqa COVID-19 ee 2020 ayaa qayb ahaan gaabis ku keenay geedi socodka horumarin-

39 Isla tixraacaas., qodobka 41 (b) ee ku saabsan aasaaska iyo ku biirista xisbi siyaasadeed; qodobka 15 ee ku saabsan samaynta iyo ka mid noqoshada ururada bulshada.

40 Qaramada Midoobay iyo saaxiibada kale ee caalamiga ah, wakiilada bulshada rayidka ah iyo Komishanka Xuquuqda Aadanaha Qaranka "Somaliland" ayaa ku lug lahaa dadaalladan.

41 Dastuurka ku meel gaarka ah ee Jubaland ee 1-da Agoosto 2015, qodobkiisa 14-aad, oo dammaanad qaadaya xuquuqda ururrada, iyo qodobka 15-aad, ilaalinta xuquuqda isu-imaatinka iyo bannaan-baxyada, iyo bixinta cabashooyinka iyo dacwadaha.

ta Hindise-sharciyeedka Warbaahinta Jubaland, kaasoo soo billowday sannadkii 2017. UNSOM ayaa sannadkii 2018 dib u eegtay qabyo-qoraalka koowaad waxayna bixisay talooyin farsamo oo ku saabsan halbeegyada caalamiga ah ee xaqa xorriyadda hadalka. Sanadihii 2019 iyo 2021, Wasaaradda Warfaafinta iyo Wacyigelinta Dadweynaha ee Jubaland ayaa la tashiyo dheeri ah la yeelatay qeybaha kala duwan ee bulshada, oo ay ka mid yihiin ururrada warbaahinta, saxafiyiinta madaxa banaan, ururrada bulshada rayidka ah iyo wasaaradaha ay khuseyso, waxaana la sheegay in cutub cusub oo ku saabsan habka badqabka iyo anshaxa saxaafadda lagu soo kordhiyay. Nuqul ka mid ah hindisesharciyeedkan ayaa loo gudbiyay Xafiiska Xeerilaaliyaha Guud ee Jubaland si uu dib u eegis ugu sameeyo. Bishii Disembar 2022, Wasaaradda Warfaafinta iyo Wacyigelinta Dadweynaha Jubaland waxay sii waday dhamaystirka sharciga.

e) Galmudug

27. Dastuurka Galmudug ee 2015 wuxuu dhigayaa xuquuq iyo xoriyado kala duwan oo la xiriira fikirka, isu imaatinka iyo bannaanbaxyada.[42] Wasaaradda Warfaafinta Galmudug ayaa billowday doodo lagu hormarinayo Hindisesharciyeedka Warbaahinta Galmudug, waxayna qoristu billaabatay sannadkii 2021, iyadoo ay ka qeybgaleen saxafiyiin iyo wakiillo ka socday hay'dadaha iyo ururrada kale ee bulshada rayidka ah. Dhamaadkii bishii Diisembar 2022, qabyoqoraalka hindisesharciyeedka waa la diyaariyay, Wasaaradda Warfaafinta Galmudugna waxay ku guda jirtay qabanqaabada wadatashiyo dheeri ah oo ay la yeelaneyso wasaaradaha Xukuumadda Galmudug ee ay khuseyso, bulshada rayidka ah iyo qeybaha kale ee ay khuseyso.

f) HirShabeelle

28. Qodobka 20-aad ee Dastuurka Hirshabeelle waxa uu dammaanad qaadayaa "Xaqa Ra'yi dhiibashada, Hadalka iyo Hal-abuurka" iyadoo lagu xaddidi karo in aan la dhibaateyn ama la aflagaadeyn "shaqsi, koox ama beel ama diinta Islaamka". Qodobka 21-aad ee Dastuurku wuxuu dhigayaa in qof kastaa uu "dhisi karo warbaahin gaar ah ama uu ka hadli karo warbaahinta, oo uu ku cabiri karo ama ku difaaci karo aragtidiisa".

g) Dowlad Goboleedka Koonfur Galbeed

29. Dastuurka Dowlad Goboleedka Koonfur Galbeed ee 2014 waxa uu madaxbannaanida warbaahinta iyo xaqa xorriyatul-qawlka ku dhigayaa qodobbada 12, 22 iyo 24, kuwaas oo ka hadlaya xisbiyada siyaasadda, kooxaha iyo difaacayaasha xuquuqda aadanaha. Qodobka 24-aad ee Dastuurka ayaa xaddidaya dhaq-dhaqaaqyada loo arko inay ka soo horjeedaan diinta Islaamka, badbaadada dadweynaha, nabadgelyada guud iyo xasilloonida.

42 Dastuurka Galmudug ee 2018, qodobada 20, 30 iyo 32.

D. Qaabka korjoogtaynta

a) Golaha Warbaahinta

30. Golaha Warbaahinta waxay ahayd in la dhiso, la ansixiyo, si buuxdana u shaqeeyo sannadkii 2016 sida uu dhigayo Xeerka Warbaahinta Federaalka ee 2016. Wasaaradda Warfaafinta ee Dowladda Federaalka ayaa isku dayday inay keligeed dhisto sannadkii 2016-kii, balse Golaha Wasiirada Federaalka ma aysan ansixin. Sida uu dhigayo Xeerka Warbaahinta ee wax ka bedelka lagu sameeyay, Wasaaradda Warfaafinta Dowladda Federaalka ayaa weli door muuqda ku leh dhisidda iyo korjoogtaynta Golaha Warbaahinta. Sida ku cad qodobka 15-aad ee xeerka saxaafadda ee wax ka bedelka lagu sameeyay, Golaha Warbaahinta Qaranka doorkiisa waxaa ka mid ah mas'uuliyado kale oo ay ka mid yihiin "kor u qaadida anshaxa saxaafadda ee warbaahinta dhexdooda"; "dhexdhexaadinta iyo xallinta cabashooyinka ka dhanka ah warbaahinta dadweynaha iyo kuwa gaarka loo leeyahay, marka laga reebo fal dembiyeedyada"; "abaalmarinta iyo anshax-marinta suxufiyiinta, tifaftirayaasha iyo mas'uuliyiinta hay'adaha warbaahinta"; "wuxuu ilaaliyaa halbeegayada iyo horumarinta xirfadeed ee saxafiyiinta iyo warbaahinta" iyo "talosiinta, bixinta iyo kala noqoshada shatiyada wakaaladaha warbaahinta".[43] Intaa waxaa dheer, qodobka ku saabsan xubnaha Golaha ayaa weli sii kicinaya welwelka ku saabsan xorriyadda warbaahinta.

b) Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka

31. Marka la dhiso, Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka wuxuu door wanaagsan ka ciyaari karaa horumarinta iyo ilaalinta xoriyatul qawlka. Runtii, Xeerka Guddiga Xuquuqul Insaanka Qaranka (qodobka 6) wuxuu siinaya waajibaad ballaaran, kaas oo ay ku jiraan hubinta in siyaasadaha dowladdu ay waafaqsan yihiin mabaadi'da xuquuqal insaanka, baarista xad-gudubyada ka dhanka ah kooxaha nugul, iyo qorista warbixino guud si wax looga qabto arrimaha muhiimka ah ee xuquuqul insaanka.

32. Hase ahaatee, waxaa dib u dhac ku yimid dhisidda Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka. Wasaaradda Haweenka iyo Horumarinta Xuquuqul Insaanka ayaa 17kii Janaayo 2018 horgeysay Golihii Wasiiradii hore liiska xubnaha la soo jeediyay si loo ansixiyo. Hase ahaatee, ma jirto wax tallaabo ah oo la qaaday taasoo hakisay tallaabooyinka haray (ansixinta baarlamaanka iyo magacaabista rasmiga ah ee madaxweynaha) si loo dhiso Guddiga. Qalalaasihii siyaasadeed iyo kuwii amni ee ka dhashay dib u dhaca doorashada ee 2020 iyo 2021 ayaa sii yareeyay rajo kasta oo laga qabay in la dhiso Guddiga.[44] Sannadkii 2021-kii, iyadoo qayb ka ah talooyinka ka soo baxay

43 Fiiri Xeerka Saxaafadda oo wax laga beddelay, qodobka 15-aad "Doorka Golaha Warbaahinta Qaranka."

44 Doorashada ayaa la soo gaba gabeeyay ka dib muddo ka badan hal sano oo dhammaan hay'adaha la soo doortay ee Soomaaliya ay dhaafeen waqtigoodii dastuuriga ahaa sababo la xiriira xiisado siyaasadeed iyo isfaham la'aan ku aaddan qabanqaabada qabashada doorasho loo dhan yahay. Eeg https://unsom.unmissions.org/international-partners-urge-final-push-complete-electoral-process-0.

wareegga saddexaad ee UPR, ayaa Soomaaliya ogolaatay inay dhammaystirto dhisidda Guddiga Madaxa-bannaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka ayna xaqiijisiyo in uu si buuxda u hawlgalo si waafaqsan Mabaadi'da Paris.

33. Dowladda Federaalka Soomaaliya ee cusub, ee la dhisay bishii Agoosto 2022, waxay dib u billowday hannaankii dhisidda Guddiga. Wasiirka Haweenka iyo Horumarinta Xuquuqul Insaanka ee Dowladda Federaalka ayaa 20kii bishii Noofambar 2022 guddi ku meel gaar ah u magacawday dhisidda Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka si ay dib u eegis ugu sameeyaan habraacii ay raaceen Guddigii hore ee KMG ahaa ee soo xulayay 9-ka xubnood ee Guddiga iyo sababta keentay muranka ku saabsan murashaxiinta guddiga ee la soo xulay. Wasiirka ayaa sidoo kale guddiga u xil saartay dardargelinta dhisidda Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka.

34. Guddiga ku meel gaadka ah ee dhisidda Guddiga Madaxabanaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka ayaa 15kii bishii Diisembar 2022 soo saaray baaq ku saabsan qabashada araajida xubnaha Guddiga waxayna ka codsadeen dadka danaynaya inay soo gudbiyaan codsiyadooda laga billaabo 14 ilaa 20 Diisembar 2022. Sharciga Guddiga Xuquuqul Insaanka, ee la soo saaray Agoosto 2016,[45] wuxuu sheegayaa waqtiyada wuxuuna qeexaya u qalmida xubnaha guddiga, shuruudaha ah in boosaska banaan loo xayeysiinayo si daahfuran, iyo habraaca magacaabista iyada oo loo marayo guddi xulasho oo loo dhan yahay oo gaar ah. U hogaansanaanta qodobbadani waxay fure u noqon doonaan xaqiijinta in la helo Guddi madax-bannaan, lagu kalsoonaan karo oo wax-ku-ool ah si loo ilaaliyo xuquuqda aadanaha, oo ay ku jiro xaqa xorriyadda hadalka.

IV. Horuminta iyo ilaalinta xorriyadda hadalka ee Soomaaliya

35. Muddada warbixinta, UNSOM/OHCHR waxay diiwaangeliyeen dilka 11 suxufi iyo shaqaale warbaahin kale (10 rag ah iyo hal dumar ah) iyo dhaawaca 10 kale (dhammaan rag ah). Intaa waxaa dheer, 464 qof (199 suxufi iyo shaqaale warbaahin iyo 265 qof oo kale sida difaacayaasha xuquuqda aadanaha, mucaaradka siyaasadda, oo 40 ka mid ah ay dumar yihiin 424 ay rag yihiin) ayaa si aan sharciga waafaqsaneyn loo xiray ama/oo xabsiga loo dhigay inay isticmaaleen xaqa xorriyadda hadalka. Waxaa 37 kale loo geystay dhibaato ama cagajugleyn ay kala kulmeen ciidamada amniga dowladda. Waxaa intaa dheer, maamulka dowladda ayaa shaqada ka joojiyay 10 xarun warbaahin oo madax banaan, oo ay ku jiraan todobo lagu eedeeyay inay faafiyeen warar been ah ama ay Dhaliilayeen madaxda sare ee dowladda. Siddeed ka mid ah 10-ka xarun ee warbaahinta ayaa shaqada laga joojiyay iyadoo aan amar maxkamadeed fasaxin.

45 Mabaadi'da Paris waa halbeegyada ugu yar ee caalamiga ah ee hay'adaha xuquuqda aadanaha qaranka. U hoggaansanaanta mabaadi'da Paris waxay awood u siinaysaa hay'adaha xuquuqda aadanaha qaranka inay si madax-banaan oo xirfad leh uga shaqeeyaan horumarinta iyo ilaalinta xuquuqda aadanaha: http://www.asiapacificforum.net/media/resource_file/A_Manual_on_NHRIs_97IhU4q.pdf.

Shaxda 1 – Dhacdooyinka Xoriyatul Qawlka laga soo billaabo Agoosto 2018 ilaa Diisembar 2022

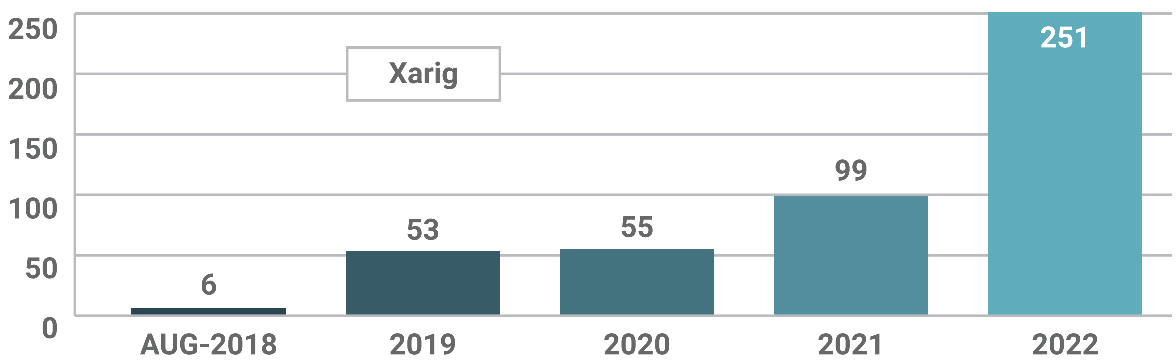

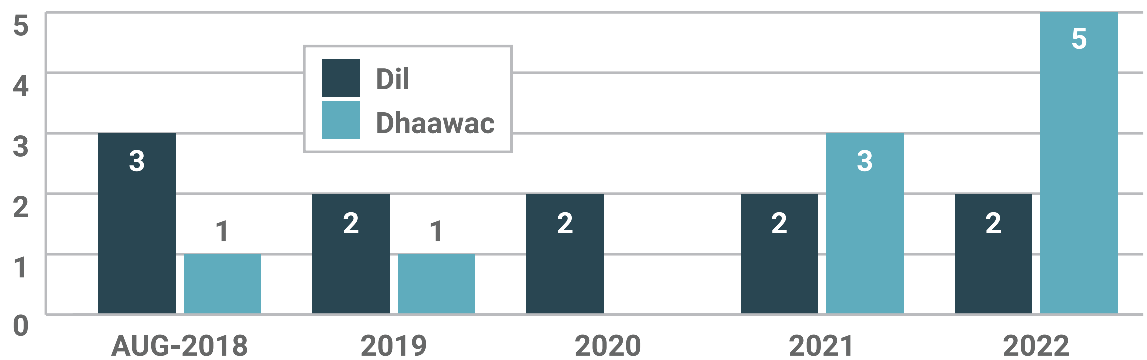

Shaxda 2

Saxafiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta	Laga billaabo Janaayo 2014 ilaa Luulyo 2018	Laga billaabo Agoosto 2018 ilaa Diisembar 2022
La dilay	20	11
La dhaawacay	32	10
La dhibay/cabsi geliyay	10	37
Si aan sharci aheyn loo xiray oo ama loo qabtay	214	199
Loo xiray hawlo doorasho la xiriira	Diiwaan lama hayo	18
Saxafiyiin la maxkamadeeyay	Diiwaan lama hayo	14
Xarumo warbaahin la xannibay	38	10
Shakhsiyaad kale oo loo xiray arrimo la xiriira xorriyatul qawlka	146	265

A. Dilka iyo dhaawaca loo geystay saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta

36. UNSOM/OHCHR waxay diiwaangelisay dilalka 11 wariye iyo shaqaale kale oo warbaahineed intii lagu jiray muddada dib u eegista lagu samaynayo ee Banaadir (4), Jubaland (2), Puntland (2), Koonfur Galbeed (2), iyo Hirshabelle (1), kuwaas oo ayaa ka dhigan hoos u dhac 47 boqolkiiba ah marka loo eego warbixintii hore ee Janaayo 2014 ilaa Luulyo 2018. Inta badan dilalka ayaa dhacay xilliyada weerarada aan loo meel dayin ee Al-Shabaab ama ay sabab u tahay in si ula kac ah loo bartilmaameedsado kooxda. Mid ka mid ah sababaha ugu waaweyn ee ka dambeeya dhimista dilalka iyo dhaawaca shaqaalaha warbaahinta ayaa laga yaabaa inay la xiriirto is-faafreebka ay qaateen xirfadlayaasha warbaahineed ee UNSOM u sheegay in tani ay tahay hab ka hortag ah oo looga hortagayo weerarrada jireed ee xaaladda ammaan ee hadda jirta.

37. Kooxaha aan dowliga ahayn ee Soomaaliya waxay fuliyeen tiro weerraro ah oo ka dhan ah suxufiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta. Toddoba ka mid ah 11-ka dil ee la diiwaan galiyay ayaa waxaa sheegtay Al-Shabaab oo lagu baahiyay barahooda Internet-ka. Afarta kale waxaa loo aaneynayaa in ay geysteen kuwo aan la aqoonsan. Tusaale ahaan, 20kii Noofambar 2020 magaalada Muqdisho, qof isku soo xiray walxaha qarxa ayaa jaakadda qaraxa ku dilay weriye caan ahaa oo sidoo kale ahaa agaasimaha idaacadda dowladda ee Radio Muqdisho. Afhayeenka Al-Shabaab ayaa wariyaha dhintay ku tilmaamay “ Murtad galay dambiyo ka dhan ah diinta Islaamka”[46]. Dhacdo kale,on March 1, 2021, Al-Shabaab ayaa magaalada Gaalkacyo ee Puntland ku toogtay weriye, iyagoo ku eedeeyay dhibanaha inuu u basaasayay maamulka Puntland.[47]

38. Marka laga soo tago dilalka, UNSOM/OHCHR waxay diiwaangelisay toban wariye iyo shaqaale kale oo warbaahin ah oo dhaawacmay (dhammaan rag ah) marka loo eego muddadii warbixinta hore oo 32 dhaawac ah la diiwaangeliyey. Lix ka mid ah ayaa loo aaneeyay Al-Shabaab, saddexna waxa ay ka tirsanaayeen ciidamada nabadsugidda dowladda, midna waxaa loo aaneeyay rag hubeysan oo aan heybtooda la aqoonsan. Todobo shil ayaa ka dhacay magaalada Muqdisho, labo dhacdo ayaa ka dhacday Hirshabelle iyo mid ka dhacay Jubaland.

46 Eeg Al-Shabaab oo sheegatay mas’uuliyadda dilkaas oo lagu qoray website-kooda xiriirka la leh https://radioalfurqaan.com/2021/11/cabdi-caziiz-afrika-oo-ku-dhintay-qarax-ka-dhacay-magaalada-muqdisho/ waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

47 Al-Shabaab ayaa ku sheegatay mas’uuliyadda dilkaas baraha ay ku leeyihiin https://calmada.com/99075-2/ waxaa la helay 26-kii Abriil 2023.

B. Dhibaateyn iyo cabsi gelin lagu hayo saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta

"Dhacdadu waxay dhacday mar aan tebinaayay/ soo warinaayay bannaanbax nabadeed. Askari booliis ah ayaa si xoog ah u qabsaday qalabkii oo wejiga iiga dhuftay. Dhulka ayaan ku dhacay...Dabcan, isma difaaci karin. Wuxuu ahaa mid xoog badan oo hubaysan. Nasiib wanaag, mudaaharaadayaashii ayaa ii soo gurmaday...Nasiib darro, dhaawac madaxa ah ayaa iga soo gaaray."

Wariye sheegtay in ciidamada ammaanku ay ay u geeysteen weerer jireed xilli uu mudaaharaad ka socday Soomaaliya (May 2021, wareysi uu siiyay UNSOM).

39. Waxaa si weyn u kordhay tirada dhacdooyinka dhibaateynta iyo cabsi gelinta lagu hayo saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta inta lagu guda jiro warbixinta.[48] UNSOM/OHCHR waxa ay diiwaangelisay 37 dhacdo (oo ay ku lug lahaayeen 36 rag ah iyo hal dumar ah), taas oo u dhiganta 270 boqolkiiba koror marka la barbar dhigo muddadii warbixinta hore oo 10 dhacdo la diiwaangeliyay. In ka badan kala bar waxaa loo aaneynayaa ciidamada booliska (22), waxaa ku xigay hay'adaha sirdoonka (5), Ilaalada Madaxtooyada iyo Baarlamaanka Puntland (4), Ciidanka Xoogga Dalka Soomaaliyeed (4) iyo ilaalada gobolka Banaadir. Maamulka (2). Marka la eego goobaha, 20 ka mid ah shilalka ayaa ka dhacay Banaadir, gaar ahaan Muqdisho; shan "Somaliland"; shan Puntland; afar Jubaland; laba ka mid ah Hirshabelle; midna Galmudug.

40. UNSOM/OHCHR waxa ay waraysiyo kala duwan la yeelatay dad ay ku jiraan dhibanayaal, kuwaas oo sheegay in ciidamada ammaanku ay ku kaceen falal cabsi gelin iyo dhibaateyn ah si ay suxufiyiinta uga horjoogsadaan wararka ku saabsan arrimaha danta guud, sida musuq-maasuqa, wax-is-dabamarinta hannaanka doorashada, waxyeello soo gaartay dad rayid ah. oo ka dhashay hawlgallo ciidan, ama xaalado la waayo, iyo kuwo kale.

41. Tusaale ahaan 3-February-2021 magaalada Wisil (Gobolka Mudug) waxaa la sheegay in Ciidanka Booliska Galmudug ay handadaad iyo caga-jugleyn u geysteen wariye si ay ugu cadaadiyaan inuu tirtiro duubista wareysi uu la yeeshay odayaal ka cabanaya maamul cusub oo dhawaan la magacaabay. tuuladoodii. Dhacdo kale ayaa dhacday 16-kii Febraayo 2022 kadib markii saraakiil ka tirsan qeybta gaarka ah ee booliska Soomaaliyeed ay ku eedeeyeen in ay jir dil u geysteen labo wariye oo ka tirsan TV-ga iyo labo kaamerooyinka duubaayey saldhigga booliiska Muqdisho oo maalin ka hor ay weerartay Al-Shabaab. Intii uu shilka socday ayaa sidoo kale la sheegay in saraakiisha ay la wareegeen qalabkii ay wateen howlwadeenada warbaahinta islamarkaana ay ka xireen gacmaha iyo lugaha muddo saacado ah.

48 Fiiri qodobada ICCPR eef 7 iyo 10.

42. Haweenka saxafiyiinta ah waxay u sheegeen UNSOM/OHCHR inay la kulmaan caqabado dheeraad ah marka ay isticmaalayaan xuquuqdooda xorriyadda hadalka. Gaar ahaan, fikradaha la aaminay ee ku saabsan doorka dumarku ku leeyihiin bulshada dhexdeeda waxay saamayn ku yeeshaan shaqadooda maalinlaha ah taasoo ku keenta caqabado kala duwan, tusaale ahaan, marka la eego caqabadaha ku saabsan inay geli karaan goobta ay wax ka dhaceen ee ay rabaan inay ka warbixiyaan.. Waxa kale oo ay sheegeen in ka shaqaynta mihnada saxaafada inta badan loo arko shaqo khatar ah sidaa awgeedna aanay ku haboonayn dumarka. Haweenka saxafiyiinta ah ayaa sidoo kale sheegay in loo diiday waraysiyo la yeeshaan ilaha xog ogaal ah sababtoo ah waa dumar, cadaadis lagu saaray inay ka tagaan xirfad ay bulshadu u aragto inay tahay ragga oo kaliya, iyo takoorka la xiriira xuquuqda shaqada, oo ay ku jiraan mushahar yari iyo dalacsiin la'aan.

43. UNSOM/OHCHR waxay diiwaangelisay afar dhacdo oo haween saxafiyiin ah oo loo beegsaday shaqadooda. Tusaale ahaan, 4tii Maajo 2020, xubno ka tirsan Ciidanka Booliska Soomaaliyeed iyo sarkaal dowladeed ayaa la sheegay in ay jir dil ugu geysteen Muqdisho haweeney saxafiyad aheyd iyo hawlwadeen muuqaal duube ah. Gabadha weriyaha ah ayaa wareysiyo idaacad la yeelaneysay haween ka cawday in si khaldan loo isticmaalay Kaarka aqoonsiga ka faaidaystayaasha mashruuca cuno qaybinta.

44. Saxafiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta ayaa u sheegay UNSOM in gacan ka hadal, caga jugleyn iyo hanjabaad ay ciidamada ammaanku u geysteen ay keentay jawi cabsi leh iyo inaany xaqiiqda jirta wada sheegin[49]. Xaaladaha qaarkood, saxafiyiintu waxay soo sheegeen inay ka tageen hawlahooda shaqo ama ay si weyn isku xaddideen ammaankooda dartiis.

C. Xadhig sabab la'aan ah iyo xadhig aan sharci ahayn

45. Muddada warbixinta, 464 qof (199 wariye iyo shaqaale kale oo warbaahineed, iyo 265 qof oo kale, kuwaas oo 40 ka mid ah ay dumar yihiin 424 ay yihiin rag) ayaa si aan sharciga waafaqsanayn ay u xidheen ciidammada ammaanka ee dawladda iyaga saxafiyiintu gudanayay shaqadooda dhinaca saxaafada.

46. Marka la barbar dhigo warbixintii hore loo soo saaray ee mudadii u dhaxaysay Janaayo 2014 ilaa Luulyo 2018, tirada xarigga iyo/ama xariga aan sharciga ahayn ee lagula kacay suxufiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta ayaa hoos u dhacay boqolkiiba todoba[50] mudada warbixintan. Boqol iyo sagaashan iyo sagaal (199) ka mid ah suxufiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta ee la xidhay (6 dumar ah iyo 193 rag ah), 185 ka mid ah ayaa la sii daayay iyada oo aan wax denbi ah lagu soo oogin, 14 ka mid ah ayaa dacwado lagu soo oogay 12 kalena waa la xukumay[51]. Dhac-

49 Sidoo kale eeg warbixinta Amnesty International (2020) ee ku saabsan xorriyadda hadalka ee Soomaaliya: https://www.amnesty.org/en/documents/afr52/1442/2020/en/ waxaa la helay 26kii Abriil 2023.

50 Laga bilaabo Janaayo 2014 ilaa Luulyo 2018, UNSOM/OHCHR waxay diiwaangelisay 214 saxafi iyo shaqaale warbaahineed oo si aan sharci ahayn loo xiray.

51 12 ka mid ah shaqaalaha warbaahinta ayaa la xukumay, midna maxkamadu wey sii deysay markii denbi lagu waayay, hal kiis ayuu socday dacwad dhageysigiisu markii la soo gaba gabeeyay warbixintan.

dooyinka xadhig sabab la'aanta ah ee shaqaalaha warbaahinta muddada warbixintan inta badan waxay dhaceen markii ay dadka waraysanayeen si ay u ururiyaan aragtidooda ku saabsan arrimaha dadweynaha,[52] iyagoo ka warramaya ama ka warbixinaya mudaharaadyada; ama ka dib shirarka jaraa'id iyo ka dib baahinta arrimo dadweynuhu danaynayeen.

47. Baahinta wararka u muuqday inay sabab u ahaayeen inta badan xariga sharci darada ah ee lagula kaco shaqaalaha warbaahinta waxa ka mid ahaa tebinta aragtiyaha dhaliilsan masuuliyiinta dawladda iyo maamulida arrimaha bulshada muhiimada u leh, oo ay ka mid yihiin soo bandhigista musuqmaasuqa, maamul-xumada gargaarka bini'aadantinimo, La dalaa dhicida isbitaalada ee bixinta daryeel caafimaad; eedaymaha ku aadan in la baahiyay warar been abuur ah– oo ay maamulku u arkaan in lagu eedaynayo – ama xogta la xiriira amniga sida tebinta dhaqdhaqaaqyada Al-Shabaab iyo hawlgallada ciidan. Tusaale ahaan, 22-kii Diseembar 2022, xubno ka tirsan Ciidanka Booliiska Hirshabelle ayaa la sheegay in ay xireen saddex ka mid ah shaqaalaha warbaahinta oo u shaqeynayay Idaacad maxalli ah oo lagu magacaabo Radio Hiiraanweyn oo ku taalla magaalada Beledweyne ee gobolka Hiiraan. Dhacdadan ayaa la sheegay in ay la xiriirto baahinta wararka sheegaya in Al-Shabaab ay dib ula wareegeen deegaano ka tirsan gobolka Hiiraan. Ka dib faragelinta odayaasha beelaha, shaqaalaha warbaahinta ayaa la sii daayay isla maalintaas.

48. Laba boqol shan iyo lidan (265) qof oo aan ka mid ahayn shaqaalaha warbaahinta (231 rag ah iyo 34 dumar ah) ayay ciidamada ammaanku xabsiga u taxaabeen, dadkaas oo gudanayay xuquuqdooda xorriyatul-qawlka, dadkaas oo ay ku jiraan odayaal-dhaqameedyo, taageerayaasha xisbiyada mucaaradka ah, dadka baraha bulshada wax ku qora iyo dad kale oo rayidka caadiga ah. Tani waxay ka dhigan tahay koror boqolkiiba 82 ah marka la barbar dhigo 146 dhacdo oo noocaan ah oo la diiwaangeliyay muddadii warbixintii hore. Dhacdooyinkan ayaa u badan kuwo ku salaysan mudaaharaadyo ama aragtiyo lagu dhaliilayay hab maamulka dawlada ama shakhsiyaad xubno ka ah dawlada.

49. Afar boqol lixdan iyo afar (464) ka mid ah xariga sharci darada ah, 279 ka mid ah waxay ka dhaceen "Somaliland", 50 HirShabelle , 45 Koonfur Galbeed , 26 Puntland, 30 Muqdisho, 16 Jubaland, iyo 18 galmudug. "Somaliland" dhacdooyinkani waxay ka dhaceen mudaaharaadyo ka bilaabmay fal-celin ku aaddan dib u dhigista doorashada "Somaliland" ee 2022. Inta badan xarigga sharci-darrada ah ee ka jira dawlad-goboleedka Hirshabelle waxa ay ka dhaceen arrimo la xiriira. Dhaqdhaqaaqa siyaasadeed iyo qabiil ee ka jira dowlad goboleedka iyo dibadbaxyada ka dib doorashadii Madaxweynaha Dowlad Goboleedka Hirshabelle November 2020. Tusaale ahaan, Janaayo ilaa May 2021, NISA iyo Booliiska Hirshabelle waxay fuliyeen saddex xarig oo sharci daro ah kuwaas oo loo geystay sagaal qof oo rayid ah (shan rag ah iyo afar dumar ah)) Magaalada Baledweyne oo ay kaga qayb gelayeen shirar lagaga soo horjeeday maamulka Hirshabelle kaasi oo uu soo qaban qaabiyay urur dhallinyaro. Sidoo kale waxaa xabsiga loo taxaabay weriye soo tabinayay mid ka mid ah shirarkaas.

50. Afar boqol iyo lix iyo labaatan (426) ka mid ah xariga iyo/ama xiritaanka sharci darada ah waxa fuliyay ciidamada booliska, 36 ka mid ah waxa xiray hay'adaha nabadsugida, midna waxa xiray

52 Oo ay ku jiraan daboolida aragtiyaha ku saabsan go'aannada siyaasadeed, shilalka amniga, dhaleeceynta shakhsiyaadka bulshada ama cabashooyinka beelaha ama odayaasha beelaha

ciidanka XDS, midna waxa xirtay ilaalada gudoomiye degmo. Tusaale ahaan, 1-dii Febraayo 2019, xubno ka tirsan ciidamada nabadsugidda Jubaland ayaa xabsiga u taxaabay muddo 26 maalmood ah weriye ka tirsanaa TV-ga Koonfur Galbeed oo ku sugnaa magaalada Luuq ee gobolka Gedo, kaddib markii lagu eedeeyay inuu baraha bulshada ku faafiyay hadalo uu ku dhaliilayo maamulka deegaanka. Wariyaha si rasmi ah looguma soo oogin, lamana horgeyn maxkamad. Dhacdo kale, 14-kii March 2022, wariye ka tirsan Telefishan gaar loo leeyahay oo lagu magacaabo Horn Cable TV oo ku yaalla degmada Boorama ee gobolka Awdal, "Somaliland", ayaa xabsiga loo taxaabay ka dib markii uu baahiyey barnaamij lagu raadinayey aragtida dadka deegaanka socdaalka Madaxweyne Muuse Biixi ee dalka Maraykanka. Wariyaha ayaa la sii daayay 20kii March 2022 iyadoo aan wax dacwad ah lagu soo oogin.

51. Afar iyo tobanka suxufiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta ee dacwadda lagu soo oogay, 11 ka mid ah waxay ka dhaceen "Somaliland", mid Puntland, mid Muqdisho iyo mid Galguduud. Inta badan dhacdooyinka lagu dacweeyo suxufiyiinta, waxaa lagu soo oogay Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed ee 1964-kii iyadoo la adeegsanayo qodobbada 215 (Dacaayad Qaran dumis ama Qaran-diid), 269 (Aflagaado xubin siyaasadeed, maamul ama garsoor), 326 (Cabsi gelin dadweyne), 328 (Daaba-caada ama faafinta warar been abuur ah, la buunbuuniyay ama xanaf leh oo khalkhal galin kara nidaamka bulshada), 321 (Ku boorin in sharciga laga horyimaado), 452(3) (Aflagaadada marka fal lagu sameeyo saxaafad), ama 505 (Dhawrid la'aanta amarada maamul). Dembiyada ku xusan qodo-badan intooda badan waxay keenayaan xabsi u dhexeeya lix bilood ilaa laba sano, laakiin dembiga ku xusan qodobbada 269 iyo 452(3), wuxuu xambaarsan yahay saddex sano oo xarig ah.

52. Qodobbada Xeerka Ciqaabta ee sheegaya denbiyadani waxay ka kooban yihiin qodobbo aan si bal-laadhan loo qeyaxin oo aan caddayn. Marka loo eego sharciga caalamiga ah ee xuquuqul insaanka dembiyadu waa inay buuxiyaan mabda'a sharciga, oo ay ku jiraan hubaal sharci iyo sugnaanshahoo-du53. Intaa waxaa dheer, codsigooda ka dhanka ah saxafiyiinta ee ku saabsan in ay gudanayaan shaqadooda ayaa ah mid ka soo horjeeda qodobka 19 ee ICCPR. Marka la eego, dembiyada lagu ciqaabayo shakhsiyaadka dhaleeceeya hay'adaha dawladda ama maamulkooda, sida qodobka 269 (Aflagaado loo geysto Hay'ad Dawladeed, Maamul ama Garsoor) lama jaan qaadayo qodobka 19 ee ICCPR. Dhaleeceyn kasta oo loo jeediyo hay'adahan waxaa lagu ogolyahay ICCPR, taasoo xaddidaysa dhaleeceynta shakhsiyaadka xaaladaha qaarkood.54 Waxa kale oo xusid mudan in iyada oo sum-cad-dilista laga yaabo inay weli ku jirto tixgelin maxkamadeed, Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qa-ramada Midoobay ayaa ku boorriyay dhinacyada xubnaha ah inaan denbi laga dhigin sumcad dilka.[55]

53. UNSOM/OHCHR waxa ay diiwaangeliyeen laba kiis oo dacwad ciqaabeed ah oo ka dhan ah suxufi-

53 Eeg qodobka 15 ICCPR. Sidoo kale eeg, Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud No. 29, para. 7.

54 Eeg Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud No 34, cutubka 28: "Erayga" kuwa kale" waxay la xiriirtaa dadka kale ama shakhsi ahaan ama xubin bulsho ka tirsan." Intaa waxaa dheer, cutubka 38 wuxuu dhigayaa: "Gud-digu wuxuu arkay xaaladaha doodaha ee dadweynaha kuwaas oo khuseeya shakhsiyaadka caanka ka ah dadweynaha ee dhinaca siyaasadda iyo hay'adaha dawliga ah inuu muhiimad siiyay Axdigu marka la eego fikir cabirida aan mamnuuca ahayn ayaa si gaara u sareeya."

55 Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay ayaa faallooyinkooda guud ee lambar 34 ku sharraxay in xaddidid-du ay noqoto "faragelinta ugu yar ee gaari karta ilaalinta shaqadooda" iyo inay noqoto mid u dhiganta danta la ilaalinayo. Sidoo kale eeg cutubka 47aad.

yiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta oo lagu qaaday maxkamadda ciidamada qalabka sida[56], kuwaas oo kor u qaadaya walaaca laga qabo helida xaqa loo leeyahay garsoorid cadaalad ah[57]. Tusaale ahaan, 3-dii Maarso 2021, Maxkamadda Ciidamada Qalabka Sida ee darajada koowaad ee gobolka Nugaal ayaa saddex bilood oo xarig ah ku xukuntay wariye u xirnaa tan iyo 27-kii Disembar 2020, kaddib markii lagu soo eedeeyay kicin dadweyne isagoo adeegsanaya baraha bulshada. Wariyaha ayaa ka warbixiyay banaanbax looga soo horjeedo go'aanka Maamulka Puntland uu ka qaatay qiimo kororka lagu sameeyay qiimaha badeecadaha iyo maciishada. 4-tii Maarso, Xeer Ilaaliyaha Maxkamadda Darajada Koowaad ayaa Racfaan ka qaatay Xukunka Maxkamadda, kaasi oo 17-kii bishii March uu ka dhigay saddex bilood oo xarig ah. Qareenka difaacayay ayaa go'aan ku gaaray inuusan soo xaadirin dacwadda ka socota Maxkamadda Racfaanka, isagoo ku andacoonaya in Maxkamadda Ciidamada aysan awood u lahayn kiiska. Madaxweynaha Puntland ayaa 22-kii bishii March soo saaray wareegto cafis gaar ah oo loo cuskaday qodobka 80-aad ee dastuurka Puntland.

54. Saddex kiis oo xarig sharci darro ah oo saxafiyiin ah ayaa la diiwaangeliyey oo ku saabsan hirgelinta tallaabooyinka ka hortagga COVID-19 ee dawladda iyo eedeymaha wax-is-daba-marinta isticmaalka iyo qaybinta agabka daryeelka caafimaadka ee xadidnaa. Tusaale ahaan, 14-kii Abriil 2020, mas'uuliyiinta Soomaaliya ayaa wariye ku xiray Muqdisho ka dib markii uu soo dhigay maqaal uu baraha bulshada ku sheegay in mas'uuliyiinta dowladdu ay qaateen mishiinada hawo-mareenka loogu deeqay isbitaal ku yaalla Muqdisho. Ka dib waxaa lagu soo oogay xeer ciqaabeedka Soomaaliya qodobkiisa 269 (Aflagaado uu u geystay hay'ad dawladeed, maamul ama garsoor), 220 (Ceebaynta sharafta iyo sumcada madaxda qaranka), 271 (Dambi ka dhan ah Madaxda oo loo adeegsaday faafinta boorar waxyeeleynaya), iyo 328 (Daabacaada ama faafinta Beenta, la buunbuuniyay ama wararka xiisaha leh ee khalkhal galin kara nidaamka dawliga ah). 29-kii Luulyo 2020, Maxkamadda Gobolka Banaadir ayaa ku xukuntay lix bilood oo xarig ah iyo ganaax lacageed oo dhan USD 200. Sidoo kale, 20-kii Maarso 2020, Ciidanka Booliska Puntland waxay si sharci darro ah u xireen weriye dadka deegaanka wareysanayay oo raadinaya aragtidooda ku saabsan xadidaadihii la soo rogay ee COVID-19.

a) "Somaliland"

55. Guddiga Xuquuqul Insaanku wuxuu sheegayaa in xuquuqda isu imaatinka nabadeed, oo ah xuquuqaha aasaasiga ah ee aadanaha, ay lama huraan u tahay soo jeedinta ra'yiga iyo fikradaha waxayna leedahay cabbir wadareed ka qaybqaadashada arrimaha bulshada iyo dimuqraadiyadda[58]. Sidoo kale, iyadoo la eegayo xaqa uu muwaadin kastaa u leeyahay inuu ka qayb-qaato hab-dhaqanka arri-

56 Mararka qaar, Garsoorka Ciidamada Qalabka Sida ee Somaliya, ayaa si sharci ah u qaada dacwadaha la xiriira Shabaab, oo ay ku jiraan wariyeyaal lagu eedeeyay inay xiriir la leeyihiin Ururkaasi.

57 Sida laga soo xigtay Guddiga Xuquuqda Aadanaha Qaramada Midoobay Faallo Guud No. 32 farqadiisa 22: "Maxkamadeynta rayidka ee militariga ama Maxkamadaha gaarka ah waa in ay ahaataa mid aan caadi ahayn" [..]" maxkamadeynta rayidka ee militariga ama maxkamadaha gaarka ah waxay dhalin kartaa dhibaatooyin halis ah ilaa hadda. iyadoo ay khusayso in cadaalada loo maamulo si siman, dhex-dhexaad iyo madax-banaan". Dhammaan dadka lagu eedeeyo fal-dembiyeedku waxay xaq u leeyihiin inay helaan dhegaysi cadaalad ah oo dadwayne oo ay fulinayso maxkamad awood leh, madax-banaan iyo dhexdhexaadnimo, sida uu dammaanad qaadayo qodobka 14(1) ee ICCPR.

58 Fiiri Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud No. 34 farqadda 47.

maha bulshada, guddiga xuquuqal insaanku wuxuu xusay in: “Tani ay ka dhigan tahay in saxaafadda xorta ah iyo warbaahinta kale ay awood u leedahay inay ka faallooto arrimaha bulshada iyagoon faa-freeb iyo is-xakameyn samaynin, isla markaana u sheegi kara ra’yiga dadweynaha iyoxoriyadda aad u leedahay inaad ku lug yeelato dhaqdhaqaaqyada siyaasadeed si gaar ah ama iyada oo loo marayo xisbiyada siyaasadda iyo ururada kale, xorriyadda ka doodista arrimaha dadweynaha, qabashada mudaaharaadyo iyo shirar nabadeed, in lagu dhaleeceeyo ama lagaga soo horjeedo.[59]”

56. Afar boqol lixdan iyo afar (464) dhacdo oo la xiriirta xarig ayuu ka diiwaan galiyay “Somaliland” xafiiska UNSOM/OHCHR, 279 ka mid ah waxa fuliyay Ciidanka Booliska Somaliland iyo Sirdoonka. Kuwaas oo ay ku jiraan 72 suxufi iyo shaqaale kale oo warbaahineed iyo 207 siyaasiyiin ah, taageer-ayaasha xisbiyada siyaasadda, fannaaniin, iyo dadka baraha bulshada ku soo badhiga ra’yigooda. Inta badan waxaa loo xiray dhaleeceynta maamulada “Somaliland”, oo ay ku jiraan eedeymo mu-suqmaasuq. Lixdan iyo know (61) kiis, saxafiyiin iyo shaqaale kale oo warbaahineed ayaa la sii daayay iyadoon wax dambi ah lagu soo oogin. Hal kiis, maxkamaddu waxay meesha ka saartay eedeymihii lagu soo oogay caddayn la’aan. 10 kiis oo kale (dhammaan rag ah) ayaa lagu xukumay xarig u dhaxeeya dhawr bilood ilaa saddex sano, halka kuwa kalena lagu xukumay ganaax.

57. Tusaale ahaan, 11 October 2018, Wariye ka tirsan Telefishanka Bulsho TV ayaa Ciidanka Booliska Somaliland ku xidheen magaalada Ceerigaabo ee gobolka Sanaag, ka dib markii telefishanku baahi-yey warbixin dhaliil ah oo ku saabsanayd awooda Cisbitaalka Guud ee Ceerigaabo ee dhinaca adeeg bixinta u leeyahay iyo eedeymo musuqmaasuq iyo maamul xumo. Taasi waxay keentay in weriyaha uu xidhnaa muddo afar maalmood ah, iyadoo aan wax dambi ah lagu soo oogin. Kiiska kale ee musuq-maasuqa ka hadlaya, 13 December 2018, Ciidanka Booliska “Somaliland” ayaa xabsiga u taxaabay weriye ka hawlgala TV-ga Goobjoog ee magaalada Burco ee gobolka Togdheer, ka dib markii uu bartiisa Facebook-ga ku qoray eedo musuqmaasuq oo la xiriirta xafiiska xeer ilaalinta. Waxa la sii daayay 17kii Diseembar 2018 iyada oo aan wax dacwad ah lagu soo oogin ka dib dhex-dhexaadin ay sameeyeen urur warbaahineed.

58. Waxa kale oo jirta in horaantii bisha August 2022 ay labada xisbi mucaarid ee “Somaliland” ee cadaalada iyo daryeelka (UCID) iyo Waddani ayaa ku baaqay, abaabulayna mudaaharaadyo lagaga soo horjeedo dib u dhac ku yimaadadoorashada madaxtooyada ee muddaysnayd 13 November 2022. 7 August 2022, Xisbiyada Waddani iyo UCID waxay Wasaaradda Arrimaha Gudaha “Somalil-and” u gudbiyeen warqad ay ku ogaysiiyeen inay doonayaan inay qabtaan Mudaharaad 11kii August 2022.[60] Mudaharaadyadii ka dhacay magaalooyinka Hargeysa, Burco iyo Ceerigaabo, ayaa lagu eedeeyay Ciidamada Booliska Somaliland oo ay weheliyaan ciidamo kale oo “Somaliland” ah (sida

59 Fiiri Guddiga Xuquuqda Aadanaha ee Qaramada Midoobay, Faallo Guud No. 25, faqradiisa 25.

60 Sida ku cad qodobka 10 (1) ee xeerka nidaamka dawliga ah ee “Somaliland” (Xeer Lr. 51/2012) “waa in qabanqaabiyaa-sha mudaaharaadka ay ku wargeliyaan Guddoomiyaha degmada (Badhasaabka), Badhasaabka ama Wasiirka Arrimaha Gudaha saddex maalmood ka hor inta aan la gaadhin xilliga mudaharaadku bilaamayo.” Sidoo kale qodobka 10-aad (2) ee xeerkani waxa uu dhigayaa “Isagoo ka duulaya caafimaadka bulshada, xasiloonida, anshaxa guud, nidaamka guud iyo nabadgelyada, gudoomiyaha degmada (Duqa degmada), Gudoomiyaha gobolka ama Wasiirka Arrimaha Guduhu way diidi karaan mudaharaadka iyada oo qoraal ah iyo sababaha loo diiday ama wax ka bedelka wakhtiga iyo qaabka loo agaasimay mudaharaadka ka dibna si degdeg ah loo ogeysiiyo Golaha Amniga Qaranka iyo Booliska.”

laanta socdaalka iyo ilaalinta xuduudaha, saraakiil sirdoon, ciidanka Asluubta oo ku labisan direyska iyo dharka rayidka, dab-damiska, militariga iyo qaybaha gurmadka degdega ah ee ciidanka booliska) ayaa kala eryay mudaaharaadayaasha iyagoo isticmaalaya oo iskugo jira rasaas nool nool, rasaas cinjir ah iyo sunta dadka ka ilmeysiisa. Natiijo ahaan, sida uu maamulku sheegay,[61] shan qof ayaa ku dhintay (dhammaan rag ah), 86 waa la dhaawacay, oo ay ku jiraan 15 qof oo ku dhaawacmay Burco iyo Hargeysa dhaawacyo rasaas ah. Intaa waxaa dheer, 75 qof (23 dumar ah iyo 52 rag ah) ayaa la xidhay oo la sii daayay intii u dhaxaysay toddobaad ilaa afar toddobaad iyada oo aan wax dacwad ah lagu soo oogin, laba ka mid ah shaqaalaha warbaahinta ayaa ka mid ahaa dadka la xidhay. Maamulka "Somaliland" ayaa sheegay in 85 xubnood oo ka tirsan ciidamada ammaanka iyo dibadbaxayaasha ay ku dhaawacmeen (67 ama wax ka badan oo ay geysteen dibadbaxayaasha, inta kale waxay ku dhaawacmeen shil baabuur). Xiritaanka interneedka ayaa lagu soo waramayaa inay bilaabeen maamulka, waxayna dhaceen maalintii banaanbaxa[62].

59. Ku xigeenka koowaad ee Aqalka Hoose ee "Somaliland's" ayaa 13kii Agoosto 2022 magacaabay guddi joogta ah oo soo baara dhacdooyinkii 11kii Agoosto, warbixinna ugu soo celin lahaa baarlamaanka. 14kii Agoosto, Xukuumadda iyo labada xisbi mucaarid waxay magacaabeen laba guddi oo baadhitaan sameeya. Warbixinta Guddiga Aqalka Hoose ayaa lagu sheegay in "ciidamada amnigu ay awood xad dhaaf ah iyo rasaas nool u adeegsadeen dibadbaxayaasha" iyo in aysan jirin wax ciidamo ah oo loo soo qabtay ama maxkamad loo soo taagay dilka iyo dhaawaca loo geystay dibadbaxayaasha". Intaa waxa dheer, sida uu sheegay Wasiirka Arrimaha Gudaha ee "Somaliland", "ma jirin wax rasaas ah oo ku dhacday xubnaha ammaanka, balse waxa jiray wadhaf iyo dhagxaan". Sida warbixinta lagu sheegay, tirada guud ee dadka ku dhintay dibadbaxaasi waxay ahaayeen shan (dhammaan shacab), kuwaasoo saddex ka mid ah ay ku dhinteen rasaas nool, hal qof ayaa ku dhintay shil baabuur iyo hal qof oo ku dhintay sunta dadka kaga ilmeysiisa. 85 ka mid ah askarta bilayska ee dhaawacantay, 14 ka mid ah waxa soo gaaray dhaawacyo daran balse midna lama dhigin isbitaal.

60. Ka dib markii lagu dhawaaqay dib u dhac cusub oo doorashada "Somaliland" 13kii Noofambar 2022 ayaa mudaaharaadyada mucaaradka ee Burco sababay dhaawaca afar nin iyo ugu yaraan 63 qof oo la xiray. 14 ka mid ah 63-ka nin ee la xiray ayaa ahaa wiilal da'doodu ka hooseyso 18 sano jir, waxaana la sii daayay iyadoo aan wax dambi ah lagu soo oogin. Bartamihii Disembar 2022, dhammaan maxaabiista waa la sii daayay iyada oo aan wax dacwad ah lagu soo oogin.

b) Xariga iyo xabsi ku haynta ee Hay'adaha Sirdoonka

61. Muddada warbixinta, UNSOM/OHCHR waxay diiwaangelisay 21 dhacdo, kuwaas oo ku saabsan ku dhaqanka xuquuqda xoriyatul qawlka taas oo keentay in laa soo qabato, lana xidho shakhsiyaadkaas, oo ay weheliyaan falal caga-jugleyn iyo gacan-ka-hadal ah, oo ay dalka oo dhan ka fuliyeen

61 Eeg shirka jaraa'id https://www.facebook.com/watch/?v=446791044015854. 17kii Agoosto, "Somaliland" ayaa la sheegay inay aqbashay inay magdhow ahaan (Dia) siiso lacag dhan USD 42,000 qoys kasta oo ka mid ah dhibanayaasha shan nin oo rayid ah oo lagu dilay mudaaharaadyada mucaaradka.

62 Laga bilaabo 6:00 subaxnimo ilaa 13:00. Bal eeg Internetka oo go'ay "Somaliland" iyadoo ay jiraan mudaaharaadyo ka dhashay doorashooyinka dib loo dhigay

hay'adaha sirdoonku. Hay'adda Nabad Suggida & Sirdoonka Qaranka (NISA) waxay masuul ka ahayd 17 dhacdo oo saameeyay 26 qof (17 Suxufi iyo shaqaale kale oo warbaahineed iyo sagaal qof oo kale, kuwaas oo lix ka mid ah ay dumar yihiin, 20 kalena ay rag yihiin). Hay'adda sirdoonka "Somaliland" ayaa mas'uul ka ahayd afar shil oo ay ku lug lahaayeen shan suxufi iyo shaqaale kale oo warbaahineed. Mid ka mid ah xariga waxa geystay Hay'adda Sirdoonka Jubbaland ee JISA.

"Waxaa i xiray ciidamada ammaanka aniga oo duubayay munaasabad, aniga iyo saxafiyiin kale. Intii ay dhacdadaasi socotay ayaa mid ka mid ah Saraakiisha waxa uu ku adkeystay in uu i toogan karo, waxa uuna ku andacooday in aan ka mid ahaa dagaalyahanada Al-Shabaab. Waxa uu intaa ku daray in aanay cidina ka hor imanayn hadaladiisa."

Wariye sheegay in la xiray oo qalabkii uu watay ay ciidamada xoogga dalka Soomaaliyeed ka qaateen Muqdisho (June 2022, wareysi uu siiyay UNSOM).

62. Dhacdooyinkaas ay NISA ku lug lahayd, 15 ka mid ah dadkii u xirnaa waa la sii daayay, iyadoo aan wax dacwad ah lagu soo oogin ama aan la horgeyn maxkamad, marka laga reebo laba wariye. Tusaale ahaan, 11-kii Abriil 2022, saraakiisha NISA ayaa la sheegay inay markii labaad wiil 14 jir ah ay ku xireen degmada Xudur ee gobolka Bakool, Koonfur Galbeed, ka dib markii uu baraha bulshada soo dhigay dhaleeceyn uu u jeedinayo hannaanka doorashada iyo madaxda sare ee dowladda. Kadib waan-waan dhex maray odayaasha beelaha iyo ciidamada nabadsugida, wiilkan ayaa isla maalintiiba la sii daayay iyadoo looga digay inuusan mar danbe soo dhigin qoraal uu ku dhaliilayo maamulka. Horaantii, 22-kii Diseembar 2021, isla wiilkan ayaa xabsiga loo taxaabay ka dib markii uu baraha bulshada soo dhigay muuqaal uu ku dhaleeceynayo qarashka ku baxaya madaxweynaha Koonfur Galbeed ee ku aaddan dabaaldegyada halkii uu dhaqaale u isticmaali lahaa in lagu taageero muwaadiniinta dhibaateysan.[63]

63. Jubaland, 7 October 2019, saraakiisha JISA ee fadhigoodu yahay garoonka diyaaradaha ee Kismaayo waxay xireen oo xabsiga dhigeen wariye ka tirsan TV-ga Somaali Cable oo si gaar ah loo leeyahay. Wariyaha ayaa la sheegay in laga hor istaagay in uu u safro magaalada Muqdisho, islamarkaana ay xireen saraakiisha JISA, iyadoo aan la sheegin sababta, isla maalintaas ayaana la sii daayay. Tusaale kale, 8-dii Febraayo 2022, Hay'adda Sirdoonka Qaranka ee "Somaliland" ayaa weriye madax-bannaan ku xidhay xarunta dambi-baadhista (CID) ee magaalada Hargeysa. UNSOM/OHCHR waxa ay heshay xog ku saabsan in weriyaha la sheegay in uu bartiisa Facebook-ga soo dhigay in dawlad shisheeye ay la wareegayso dekedda qadiimiga ah ee Saylac ee gobolka Awdal. Weriyaha ayaa laba jeer ka soo hor muuqday Maxkamadda Gobolka Maroodijeex, waxaanay ku xukuntay ganaax lacageed oo dhan USD 235, oo ah faafinta warar been abuur ah.

63 Fiiri Axdiga Xuquuqda Carruurta qodobbada 2.2, 13, iyo 37.b. ee la xiriira sharciga caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha ee xuquuqda carruurta iyo xoriyada hadalka.

c) Xoriyatul qawlka iyo dhacdooyinka la xiriira hannaanka doorashada

64. UNSOM/OHCHR waxa ay diiwaangelisay 18 dhacdo oo ay ku lug lahaayeen 20 saxafi iyo shaqaale kale oo warbaahin ah (18 si sharci darro ah loo xidhay iyo laba weerar ah) kuwaas oo dhacay iyada oo saxafiyiinta iyo shaqaalaha warbaahintu ay tabinayeen hawlo la xiriira nidaamka doorashada. Midkoodna wax dembi ah laguma soo oogin. Tusaale ahaan, 28kii Oktoobar 2021, Ciidanka Booliska Gaarka ah ee Koonfur Galbeed (SWSPF) ayaa magaalada Baydhabo ee gobolka Bay ku xiray sideed nin oo weriyeyaal ah, oo uu ku jiro agaasimaha idaacada gaarka loo leeyahay ee Dalsan. SWSPF ayaa wariyeyaashan xabsiga u taxaabtay, waxaana ay ka qaateen qalabkii ay wateen, xilli ay ku guda jireen warbixin ku saabsan socdaalka uu magaalada Baydhabo ku tagayo musharax madaxweyne. Saxafiyiintan ayaa isla maalintiiba la sii daayey iyaga iyo qalabkoodii iyadoo aan wax dacwad ah lagu soo oogin.

65. Dhacdo la mid ah tan oo kale 20-kii March 2022-ka ayey ciidamada Booliska Puntland xabsiga u taxaabeen oo muddo kooban xabsiga ku hayeen agaasimihii idaacad maxali ah oo ku taalla magaalada Qardho kadib markii sida la sheegay uu qoraal uu ku baahiyey baraha bulshada uu ku dhaliilayo musharaxnimada Madaxweynaha Puntland ee doorashada madaxweynaha Soomaaliya. Markii dambe waa la sii daayay iyada oo aan wax dacwad ah lagu soo oogin.

D. Shaqo ka joojinta xarumaha warbaahinta

66. UNSOM waxay diiwaangelisay shaqo ka joojinta toban xarumo warbaahineed (sagaal maxalli ah iyo mid caalami ah), oo ay ku jiraan siddeed lagu joojiyay bilaa amar maxkamadeed. Tusaale ahaan, 19-kii Diseembar 2019 magaalada Jowhar ee Gobolka Shabeellaha Dhexe, Ciidanka Booliska Soomaaliyeed waxay albaabada isugu dhufteen Idaacadda City FM muddo 11 bilood ah, iyadoo aan wax amar maxkamadeed ah laga soo saarin, sida la sheegay amar ka soo baxay Madaxweynihii hore ee Hirshabelle, ka dib markii ay warbaahintu baahisay warbixin dhaleeceyn ah. Madaxweynihii hore ee Hirshabelle oo lagu eedeeyay inuu qabsaday dhul beereed ay leeyihiin qoys deegaanka ah. Idaacadda City FM ayaa shaqadeeda dib u bilowday 3-da Diseembar 2020 ka dib dadaallo u qareemeyn ah oo uu agaasimaha idaacadu la sameeyay maamulka gobolka.

67. Tusaale kale, 18 June 2019, Ciidanka Booliska “Somaliland” waxay albaabada isugu dhufteen xafiisyadii ay ku lahaayeen laba Telefishan oo madax-banaan (Eryal iyo Horyaal) oo fadhigoodu ahaa Hargeysa muddo 12 maalmood ah ka hor intii aanay xayiraadda ka qaadin 30 June 2019 “Somaliland” Wasiirka Warfaafintu waxa uu ku eedeeyay labada Telefishanba inay baahiyeen warar been abuur ah, waxaanu soo saaray warqad uu ku amrayo ciidanka booliska inay xidhaan, iyagoo u muuqda inay faafinayaan warar ka dhan ah Somaliland, dacaayado ka dhan ah amniga iyo hurinta

colaadaha bulshada dhexdeeda ah[64]. Qaadista xayiraadda waxa fududeeyay dhexdhexaadin ay sameeyeen ururka suxufiyiinta "Somaliland" iyo ururka warbaahinta madaxa banaan ee "Somaliland".

E. Tallaabooyin maamul oo saamayn ku leh xaqa xorriyadda hadalka

68. Muddada warbixintan, waxaa la qaatay amaro maamul oo kala duwan oo saameyn ku leh xaqa xorriyadda hadalka iyo helista macluumaadka iyadoo la eegayo tillaabooyinka cusub ee looga hortagayo argagixisada Al-Shabaab.

69. Maarso 22, 2022, Maamulka Gobolka Nugaal ee Puntland ayaa soo saaray awaamiir mamnuucaysa in aan la qaban karin shirar jaraa'id, munaasabado iyo mudaaharaad aan oggolaansho hore loogu haysan.

70. 6dii Oktoobar 2022, Wasaaradda Isgaarsiinta iyo Teknoolojiyada Federaalka ayaa ku amartay[65] shirkadaha bixiya adeegyada internetka in ay joojiyaan in ka badan 40 mareegaha internetka ah iyo baraha bulshada oo ay ku jirto Telegram, kuwaas oo lagu eedeeyay in ay faafiyeen macluumaadka la xiriira Al-Shabaab.[66]

71. Wasaaradda Warfaafinta, Dhaqanka iyo Dalxiiska ee Federaalka (MICT) ayaa 8 Oktoobar 2022 soo saartay awaamiir[67] ka mamnuucaysa warbaahinta iyo isticmaaleyaasha baraha bulshada in ay ku lug yeeshaan "faafinta farriimaha fikirka xagjirka ah" ee kooxda Al-Shabaab. Amarka ayaa uga digay dadweynaha "inay ka fogaadaan faafinta fariimaha cabsi gelinta iyo marin habaabinta argagixisada - ula kac ama si aan ula kac ahayn, si toos ah ama si dadban iyo si ogaal ah ama si ogaal la'aana".

72. Iyadoo laga falcelinayo awaamiirta Wasaaradda, wakiillada shan urur saxaafadeed ayaa shir jaraa'id ku qabtay Muqdisho 10kii Oktoobar 2022. War-saxaafadeed ay si wada jir[68] ah u soo saareen shanta urur ee warbaahineed ayay ku muujiyeen walaaca ay ka qabaan saamaynta uu awaamiirtan ku yeelanayo xaqa xorriyadda hadalka. Gaar ahaan, bayaanku wuxuu xusay in "awaamiirta ereyada aan caddayn ay xaddidi karto awoodda saxafiyiinta inay si xor ah u soo tebiyaan hawlgallada socda ee ka dhanka ah kooxda hubaysan [Al-Shabaab]. Waxa kale oo laga yaabaa inay xaddiddo helitaanka macluumaadka la xiriira hawlgallada amniga ee socda ee dadweynahu guud ahaan u baahan yihiin". Xoghayaha Guud ee Ururka Saxafiyiinta Soomaaliyeed (SJS), oo akhriyay war-saxaafadeedka ay si wadajir ah u soo saareen shanta urur ee warbaahinta, ayay NISA 11-kii October 2022 ku xirtay magaalada Muqdisho. Waxaa si rasmi ah loogu soo oogay dacwad denbi ah oo ku salaysan Xeer

64 https://sjsyndicate.org/2019/06/18/somaliland-authorities-indefinitely-shut-down-two-privately-owned-tv-stations-in-hargeisa/ waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

65 Eeg https://www.facebook.com/sntvnews/posts/pfbid02GYtGZtHzdDJp3aJJZaFitF8ekFtcCWxvmJJ57e5uihCbxCX2B7Zq39CmZLQBjsWYl waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

66 Xeerka Saxaafadda Soomaaliyeed, qodobkiisa 2-aad waxa uu dhigayaa in "Go'aan Maxkamadeed oo keliya uu amri karo in wariyaha xorriyaddiisa looga qaado ama uu tuhmo shaqada hay'ad warbaahineed."

67 https://www.facebook.com/moisomalia/posts/pfbid0pLnkkBn4VCZ8nrWreMpCaBUfH9PjmyozXLgbMQgUcu584DMC3XkcwLTTJpHeuhyjl waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

68 https://sjsyndicate.org/wp-content/uploads/2022/10/Joint-Statement-Somali-media-fraternity-expresses-concern-about-the-Somalia-government%E2%80%99s-directive.pdf. waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

Ciqaabta Soomaaliyeed ee qodabiisa kala ah 321-aad (Ku boorrin in sharciga laga horyimaado), qodobka 219-aad (Cambaaraynta ummada ama qaranka) iyo qodobka 505-aad (Dhawrid la'aanta amarada maamul). Xogtii shirka jaraa'id iyo nuqul ka mid ah awaamiirta MICT ayaa ahaa caddaynta uu xeer ilaaliyuhu soo bandhigay.

73. 6-dii November, Wasaaradda Awqaafta iyo Arrimaha Diinta Dowladda Federaalka ayaa soo saartay awaamiir lagu faray in Al-Shabaab loogu yeero "Khawaarij".[69] Shaqaalaha warbaahinta ayaa soo bandhigay walaaca ay ka qabaan awaamiirtan cusub iyo cawaaqibka ka dhalan kara maadaama Al-Shabaab ay u beegsan karaan isticmaalkiisa.

74. 26 December 2022, Wasaaradda Warfaafinta, Dhaqanka iyo Dalxiiska Hirshabeelle ayaa amar70 ku siisay Maamulka Gobolka Hiiraan iyo Taliska Booliska ee Magaalada Beledweyne in ay joojiyaan Tababar ay bixinayeen Ururka Saxafiyiinta Soomaaliyeed ee SJS, waxaana lagu amray tababarayaasha SJS in ay ka baxaan Dowlad Goboleedka Hirshabelle. 24 saac gudahood. Amarkan ayaa la sheegay in maamulku uu ku sheegay in SJS aysan ku wargelin wasaaradda warfaafinta Hirshabelle tababarkii ka dhacay magaalada Beledweyne; Sidoo kale waxaa uu sheegay in SJS aan loo ogolayn in ay tababaro ku qabato dowlad goboleedka Hirshabelle kadib markii SJS ay jabisay shuruudihii ogeysiinta ahaa ee tababarkii hore. Maamulka Gobolka Hiiraan iyo Ciidanka Booliska midna ma aysan dhaqmin, waxaana tababarayaasha SJS u suuragashay in ay u soo gaba gabeeyaan tababarka sidii qorshuhu ahaa.

V. Iskala xisaabtanka xad-gudubyada iyo tacadiyada xuquuqda aadanaha ee suxufiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta

75. Mas'uuliyiinta Soomaaliya waxay ballan-qaadeen inay horumarinayaan badqabka suxufiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta iyo in la xaqiijiyo isla xisaabtanka dambiyada loo geysto. 15-kii Sebtembar 2019, Wasiir ku-xigeenka Wasaaradda Warfaafinta, Dhaqanka iyo Dalxiiska (MICT) ayaa sheegay in Dowladda Federaalka Soomaaliya ay ka go'an tahay taageeridda dadaallada lagu badbaadinayo suxufiyiinta, la dagaallanka isla xisaabtan la'aanta, iyo ciqaabta dambiyada ka dhanka ah xirfadlayaasha warbaahinta[71]. 3-dii May 2020, Madaxweynihii Soomaaliya ee xilligaasi wuxuu qiray in adeegsiga Xeerka Ciqaabtu uu yahay dhibaato jirta, wuxuuna ballan-qaaday in maamulkiisa uu dib u habeyn ku sameyn doono si loo hubiyo inaan lagu dabaqin suxufiyiinta. Madaxweynihii hore ee Soomaaliya Maxamed Cabdullaahi Maxamed ayaa ballan qaaday in maamulkiisu uusan

69 Khawaarij waa kelmad macneheedu yahay "Dariiqo qalloocan".

70 Eeg https://www.facebook.com/105930105560671/posts/pfbid02gVLLpGMKtEyxF8BGEmJ68QeFY9UqaVDLb7soX-5ECcZodythqigxiMSuyxtoWGB6Xl/?mibextid=Nif5oz waxaa la helay 26-kii Abriil 2023.

71 Wasiir ku xigeenka ayaa hadalkan ka sheegay kulan hawleed ay soo qaban qaabisay hay'adda MICT oo gacan ka siisay hay'adda UNESCO. Waxay ujeedadeedu ahayd in la dejiyo xeelado wax looga qabanayo deegaanka khatarta sii kordhaysa ee Soomaaliya ee saxafiyiinta. https://www.unesco.org/en/articles/somalia-calls-appointment-special-prosecutor-crimes-against-journalists-0. waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

u dulqaadan doonin ku xad gudubka saxaafadda iyo nooc kasta oo ka mid ah xadgudubyada ka dhanka ah hay'adaha warbaahinta ee ku saleysan aragtidooda siyaasadeed.[72]

76. Sidoo kale, 21-kii May, 2020, Maxkamadda Gobolka Banaadir ayaa soo saartay amar garsoor oo faraya Xafiiska Xeer Ilaaliyaha Guud ee Qaranka inuu furo baaritaan ku saabsan dilalka loo geysto suxufiyiinta dalka.[73] 8-dii Sebtembar 2020, Xafiiska Xeer Ilaaliyaha Guud ee Qaranka ayaa ku dhawaaqay magacaabista Xeer Ilaaliye gaar ah oo fulin doona amarka Maxkamadda Gobolka Banaadir. Xafiiska Xeer Ilaaliyaha Gaarka ah waa in uu soo oogaa dambiyada ka dhanka ah saxaafadda iyo in uu bixiyo tababaro la xiriira saxafiyiinta, shacabka, iyo saraakiisha sharci fulinta ee ku saabsan waajibaadka caalamiga ah ee xuquuqul insaanka iyo ballanqaadyada dowladaha ee la xiriira badbaadada saxafiyiinta.

77. Si kastaba ha ahaatee, muddada warbixinta, UNSOM/OHCHR waxay xustay caqabadaha joogtada ah ee dhinaca isla-xisaabtanka iyadoo baaritaannada dilka iyo dhaawaca saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta aan horumar laga gaarin. Xog la helay ayaa sheegeysa in labo kiis oo ka mid ah 21 ka kiis (11 dil iyo 10 dhaawac ah) ay maxkamadda ciidamada qalabka sida ay xukun ku ridday raggii falkan geystay. In labo kiis oo kamida shaqsigii falka geystay ku dhintay weerarka ismiidaaminta ah. Arrinta ugu weyn ee wax ku biirineysa ayaa ah in inta badan dhacdooyinkan ay geystaan Al-Shabaab, sidaas darteed ay adag tahay in lala xisaabtamo xubnahooda.

78. Sidoo kale waxaa dhacday in dacwado garsoor lagu soo oogay, 13kii February 2022, Maxkamadda darajada koowaad ee ciidamada Puntland ee magaalada Gaalkacyo ayaa xukun dil ah ku ridday laba nin iyo laba kalena ku xukuntay 15-25 sano oo xarig ah, kaddib markii lagu helay dambi ah dil loo geystay nin wariye ahaa kaasi oo toogasho lagu dilay 1-dii Maarso 2021 magaalada Gaalkacyo. Waxa ay lahaayeen qareeno inta ay dacwadu socotay, waxaana la siiyay muddo 30 maalmood ah oo ay racfaan kaga qaadan karaan xukunka,[74] iyadoo la waafajinayo qodobbadii ku jiray xeerkii habraaca ciqaabta Soomaaliyeed ee 1963-kii.[75] Sidoo kale, 19-kii Juun 2022, Maxkamadda Darajada Koowaad ee Ciidamada Qalabka Sida ee Muqdisho ayaa xukun hal sano oo xarig ah ku ridday sarkaal hore oo ka tirsanaa Ciidanka Booliska Soomaaliyeed kadib markii ay maxkamaddu ku heshay danbi ah inuu toogasho iyo dhaawac u geystay hawlwadeen muuqaal duube ah oo u shaqeynayay telefishan gaar loo leeyahay 20-kii Maarso 2021 gudaha magaalada Muqdisho.[76] UNSOM/OHCHR waxay sii waddaa u doodista ka dhanka ah adeegsiga ciqaabta dilka iyo hakinta kiisaska rayidka ah ee lagu qaado maxkamadaha ciidamada.

72 https://twitter.com/m_farmaajo/status/1256942877432844288?lang=en waxaa la helay 27-kii Abriil 2023.

73 MGB/XG/02/2020. Eeg: nusoj.org/appointment-of-special-prosecutor-is-a-significant-step-to-end-impunity-of-crimes-against-journalists-says-nusoj/ waxaa la helay 26-kii Abriil 2023.

74 Rafcaanka ayaa weli ah mid la sugayo.

75 Qodobka 34-aad ee Dastuurka Federaalka Ku-meel-gaarka ah wuxuu dhigayaa in qof kastaa uu xaq u leeyahay in uu helo Maxkamad, isla markaana dhegeysi dadweyne oo cadaalad ah oo ay gaarto Maxkamad ama Maxkamad Madax-bannaan oo aan eex lahayn waa in la qabtaa muddo macquul ah gudaheed sida ku cad qodobka 14-aad ee Axdiga Madaniga iyo Siyaasadda. Xuquuqda. Xuquuqda nidaamka cadaaladeed ee shakhsiyaadka ayaa sidoo kale si dheeraad ah loogu faahfaahiyay Xeerka Habka Dembiyada ee 1963.

76 Soomaaliya, Booliiska waxaa loo arkaa qayb ka mid ah ciidamada qalabka sida sida ku cad qodobka 14(3) 2(1) ee Hay'adda Sharciga Booliska, Ciidanka Booliska Soomaaliyeed. Natiijo ahaan, Booliiska waxaa lagu xukumayaa xukun militari.

VI. Talooyinka hababka xuquuqda aadanaha ee Qaramada Midoobay

79. Intii lagu guda jiray wareeggii labaad ee dib-u-eegis xiliyeedka UPR, Janaayo 2016, Dowladda Federaalka Soomaaliya waxay heshay oo taageertay 16 talobixin oo la xiriirta xaqa xorriyadda hadalka. Si gaar ah, saddex talo oo la xiriira xariga sharci-darrada ah, xariga iyo dhibaataynta saxafiyiinta iyo mulkiilayaasha xarumaha warbaahinta, gaar ahaan ka hortagga xadgudubyada ay geystaan ciidamada ammaanka iyo hay'adaha sirdoonka. Shan kale ayaa lala xiriiriyay xaqiijinta baaritaanno garsoor oo hufan oo lagu kalsoonaan karo oo lagu sameeyo dambiyada ka dhanka ah saxafiyiinta iyo lix talobixin oo ku saabsan dib u eegista shuruucda qaranka sida Xeerka Saxaafadda, Xeerka Ciqaabta iyo Dastuurka Federaalka Ku Meel Gaarka ah si waafaqsan heerarka caalamiga ah ee xorriyadda hadalka. Laba talo-bixin ayaa ahaa baaqyo guud oo ku saabsan ilaalinta iyo xaqa xorriyadda hadalka ee Soomaaliya.[77]

80. Talo soo jeedimahaas awgood, madaxda qaranku waxay meelmariyeen Xeerka Isgaarsiinta Qaranka Oktoobar 2017, dhinaca heer xubin federal, waxay aasaaseen Golaha Warbaahinta Puntland March 2018. Dib-u-habeynta Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed ayaa weli la sugayaa.

81. Iyadoo la tixgalinayo Xeerka Saxaafadda, wax-ka-beddelka Agoosto 2020 wuxuu dhigayaa in la aasaaso Golaha Warbaahinta Qaranka oo madax-bannaan. Goluhu si buuxda uma hawlgelin, balse sida uu dhigayo sharciga wax laga beddelay, doorarka Golaha waxa ka mid ah "abaalmarinta iyo Anshax marinta suxufiyiinta, tifaftirayaasha iyo masuuliyiinta hay'adaha warbaahinta"[78]. Wax ka bedelkan waxaa dhaleeceeyay saxafiyiinta iyo ururada saxaafada sababo la xiriira walaaca laga qabo halista in si khaldan loo isticmaalo si loo yareeyo xoriyada saxaafada.

82. Bishii Maajo 2021, talooyin la mid ah intii lagu jiray wareeggii saddexaad dib-u-eegis xiliyeedka UPR ee Soomaaliya, markii ay Soomaaliya aqbashay 24 talobixin oo la xiriira xaqa xorriyadda hadalka.[79] Sagaal ka mid ah 24ka ayaa ku baaqaya in la qaato qaab-dhismeed sharci oo xooggan. Talo soo jeedintu waxay dib u xaqiijisey baahida loo qabo in dib u eegis lagu sameeyo Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed iyo Xeerka Saxaafadda iyadoo la raacayo heerarka caalamiga ah ee xuquuqul insaanka. Toddoba talo ayaa diiradda lagu saaray la dagaalanka isla xisaabtan la'aanta dambiyada ka dhanka ah saxafiyiinta, oo ay ku jiraan dilalka, xariga iyo dhibaateynta. Talooyinkan, dawladdu waxay taageertay soo jeedinta ah in la qaado dhammaan tallaabooyinka lagama maarmaanka ah si loo hubiyo in xeer-ilaaliyaha cusub ee dambiyada ka dhanka ah saxafiyiinta uu sameeyo baaritaanno wax ku ool ah oo ku saabsan weerarrada ka dhanka ah saxafiyiinta, lana ogeysiiyo Hay'adda Waxbarashada, Sayniska iyo Dhaqanka ee Qaramada Midoobay heerka ay marayso baarista garsoorka ee la xiriirta dilka suxufiyiinta." Siddeed talo-bixin oo kale ayaa la xiriiray xoojinta ilaalinta suxufiyiinta iyo xaqiijinta xorriyadda saxaafadda iyo ra'yi dhiibashada sida "in la abuuro jawi awood u leh oo

77 A/HRC/32/2. Eeg https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/so-index.

78 Xeerka Saxaafadda Soomaaliyeed, qodobka 15-aad.

79 A/HRC/48/11. Eeg https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/so-index.

difaacayaasha xuquuqda aadanaha iyo saxafiyiinta ay si badbaado leh oo ammaan ah ugu hawlgeli karaan, kana badbaadaan dhibaataynta, rabshadaha, iyo aargoosiga."

83. Warbixintii qaran (2021) ee Dowladda Federaalka Soomaaliya waxay ku qeexday tallaabooyinka la qaaday si loo dammaanad qaado xaqa xorriyadda hadalka oo qayb ka ah UPR. Tusaale ahaan, samaynta wada shaqayn dhexmarta MICT iyo Xafiiska Xeer Ilaaliyaha Guud "oo ku saabsan xariga difaacayaasha xuquuqal insaanka iyo saxafiyiinta [iyada oo ujeedadu tahay] in la ogolaado in tallaabo degdeg ah laga qaado kiisaska saxafiyiinta loo xiray (si sharci darro ah) sababo la xiriir shaqadooda." Sidoo kale, waxay ku dhawaaqday in "MICT ay qorsheyneyso inay diyaariso siyaasad wax looga qabanayo weerarrada ama xarigga aan sharciga ahayn ee saxafiyiinta" taasoo weli la sugayo.

84. Kormeerkii ugu dambeeyay ee ku saabsan warbixintii ugu horreysay[80] ee Soomaaliya 2022, Guddiga Kahortagga Jirdilka waxay xuseen aasaaska "Guddiga Kormeerka Booliiska si uu u baaro xadgudubyada, oo ay ku jiraan jirdilka, ee ay geystaan saraakiisha booliiska iyo baarayaasha [ka dhanka ah kuwa] looga shakisan yahay inay geysteen. falalka argagixisada, difaacayaasha xuquuqul insaanka iyo saxafiyiinta" waxayna ka xun yihiin in "Xisbiga Gobolku aanu ka jawaabi karin su'aalahooda ku saabsan shuruudaha looga baahan yahay Guddiga Kormeerka ee Booliisku inay bilaabaan baaritaannada kiisaska, tirada kiisaska la baaray, hantida shaqaalaha iyo miisaaniyadda loo qoondeeyey. ku socota Guddiga Kormeerka ee Booliska iyo habka loo igmaday ee loo agaasimay iyo tan Xeer Ilaaliyaha Guud ee Qaranka." Guddigu waxa uu soo jeedinayaa in la hubiyo in dhammaan falalka jidh-dilka iyo tacaddiyada ah, oo ay ku jiraan isticmaalka xad-dhaafka ah ee xoogga, si degdeg ah loo baaro si dhexdhexaadnimo ah iyo in kuwa lagu tuhmo in ay xadgudubyada si sax ah loo maxkamadeeyo, haddii lagu helo dembiga, loo ciqaabo si waafaqsan sharciga. culayska falalkooda." Guddigu waxay kaloo ku booriyeen Soomaaliya inay dedejiso samaynta Mabaadi'da Paris ee u hoggaansan Guddiga Xuquuqul Insaanka Qaranka.

85. Khabiirka madaxa-banaan ee Soomaaliya wuxuu si joogto ah ugu baaqay in la kordhiyo isla xisaabtanka ku aadan xad-gudubyada ka dhanka ah saxafiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta ee Soomaaliya, oo ay ku jirto kuwii dhacay sanadkii 2022, isagoo ku booriyay maamulada Soomaaliya inay dejiyaan hannaan qaran oo waafaqsan Qorshaha Qaramada Midoobay ee Badbaadada Saxafiyiinta iyo Arrinta. La xisaabtan la'aanta si loola dagaallamo dhibaataynta iyo beegsiga suxufiyiinta iyo shaqaalaha warbaahinta. Sidoo kale, 2021, Khabiirka Madaxa Banaan ayaa ku booriyay maamulada Soomaaliya inay qaadaan tillaabo adag oo lagu ilaalinayo suxufiyiinta, shaqaalaha warbaahinta iyo difaacayaasha xuquuqul insaanka loogana hortago xariga iyo xariga aan sharciga ahayn. Sannadka 2020, Khabiirka Madaxa Banaan ayaa ugu baaqay maamulada Soomaaliya in ay laba jibaaraan dadaalkooda ku aadan hagaajinta badqabka iyo amniga saxafiyiinta iyo in la abuuro jawi suuragelinaya in ay ku shaqeeyaan, si sharaf leh, kana madax banaan xadgudub kasta.[81]

80 CAT/C/SOM/CO/1 waxa laga heli karaa https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2FC%2FSOM%2FCO%2F1&Lang=en. Markii ugu dambeysay ee la helay Abriil 27, 2023.

81 Eeg warbixinada khabiirka madaxa banaan ee xaalada xuquuqda Aadanaha Soomaaliya https://www.ohchr.org/en/documents-listing?field_content_category_target_id%5B182%5D=182&field_entity_target_id%5B1252%5D=1252.

86. Dib-u-eegista Dastuurka Federaalka Ku-Meelgaarka ah ayaa lagu tilmaamay inay tahay mid ka mid ah waxyaabaha ugu muhiimsan ee ay yeelan doonto xukuumadda cusub ee la soo magacaabayo 2022[82]. Isla markaana, heer dowladaha xubnaha ka ah federaalka ah waxaa socda dadaallo lagu doonayo in lagu ansixiyo Hindise-sharciyeedka Saxaafadda “Somaliland” iyo Hindise sharciyeedka warbaahinta Jubaland, oo taageero farsamo ka helay UNSOM/OHCHR.

VII. Gunaanad iyo talo bixinno

87. Natiijooyinka warbixintani waxay muujinayaan in iyadoo ay mas’uuliyiinta qaranku horumar ka sameeyeen hirgelinta talooyinka ka yimid Hay’adaha Xuquuqul insaanka u dooda ee Qaramada Midoobay ee ku aaddan xorriyadda hadalka, haddana caqabado waaweyn ayaa weli hortaagan Soomaaliya si ay si buuxda u ixtiraamto, u ilaaliso una fuliso xaqan. Warbixinta ayaa sidoo kale tilmaameysa in wax ka bedelka lagu sameeyay qaabsharciyeedka, oo ay ku jiraan qaar ka mid ah qodobada Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed ama Xeerka Warbaahinta, ay weli yihiin kuwo aan dhameystirneyn ama la hakiyay.

88. Intaa waxaa dheer, tallaabooyinka maamul ee la xiriira caabuqa COVID-19 iyo dadaallada ka hortagga argagixisada ayaa saameyn weyn ku yeeshay xaqa xorriyadda hadalka, si gaar ahna ugu yeeshay shaqaalaha warbaahinta. Gaar ahaan, amarka la soo saaray 8-dii Oktoobar 2022 ee lagula dagaallamayo dacaayadaha la malaynayo, wuxuu u baahan yahay in la waafajiyo sharciga caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha. Waa inay xaqiijisaa in caburinta xogta ka hor faafinteeda ay tahay mid aad lagama maarmaan u ah oo u dhiganta ujeedooyinka la raadinayo oo aan si xad dhaaf ah u xaddidin ku-dhaqanka xorriyadda hadalka.

89. Waxaa boqolkiiba 47 hoos u dhacay dilalka iyo dhaawaca suxufiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta marka la barbardhigo xilligii warbixintii hore. Al-Shabaab ayaa weli ah kuwa ugu weyn ee dilka iyo dhaawaca u geysta saxafiyiinta iyadoo ay ku soo xigaan dembiilayaal aan la garanayn.

90. Caga-juglaynta iyo kadeedka ay ciidamada amnigu ku hayaan shaqaalaha warbaahinta ayaa si aad ah u kordhay 270 boqolkiiba. Waxaa intaa dheer, koror 82 boqolkiiba ah ayaa ku yimid dhacdooyinka xabsi ku haynta aan sharciga waafaqsanayn ee shakhsiyaad kale ee aan u shaqayn warbaahin. Ciidamada booliiska ayaa la sheegay in ay ku lug lahaayeen 96 boqolkiiba dhacdooyinkan, ciidamada sirdoonkuna waxay ku lug lahaayeen boqolkiiba afarta soo hartay. Waxyaabaha ugu badan ee sababa xariga aan sharciga waafaqsanahayn ee shaqaalaha warbaahinta waxa ka mid ah inay dadka wareystaan si ay ra’yigooda u soo bandhigaan, ka soo tebinta mudaharaadyada iyo baahinta wararka ay mas’uuliyiintu u arkaan inay dhaleecaynayaan masuuliyiinta dowladda iyo/ama maamulka. Intaa waxaa dheer, 10 xarun warbaahin ayay mas’uuliyiinta heer qaran iyo/ama heer dowlad goboleed shaqada ka joojiyeen iyadoo aanay go’aamin maxkamadi inta badan kiisaskan.

82 Eeg war-murtiyeedka 12-ka Juun 2022 ee golaha wadatashiga qaranka https://radiomuqdisho.so/shirka-golaha-wadatashiga-qaran-oo-soo-gabagaboobay/ Ugu dambayntii lahelay 27 Abriil 2023.

91. Xeerka Ciqaabta ee 1964 waxaa ka mid ah qodobbo aan si cad loo qeexin oo loo adeegsaday in shaqaalaha warbaahinta iyo shakhsiyaadka kale lagu dacweeyo inay dhaleeceeyeen mas'uuliyiinta dowladda iyo inay ka soo warrameen arrimaha danta guud. Mararka qaarkood, saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta ayaa lagu maxkamadeeyay maxkamadaha ciidanka dacwado la xiriira shaqadooda, taasoo wiiqaysa xaqa ay u leeyihiin in ay helaan garsoor cadaalad ah oo ay qaado maxkamad madax banaan oo rayid ah. Inta badan, xarigga waxaa geysta ciidamada amniga oo ay ku jiraan hey'ado sirdoon sida NISA oo xilliga warbixintan u hawlgelaysay si ka baxsan qaabka sharci iyo habka korjoogteynta taasoo keentay la xisaabtanka liita. Waxaa loo baahan yahay in la xoojiyo lana dardargeliyo baaritaannada, iyo maxkamadeynta dembiilayaasha iyo in la xaqiijiyo in dhibanayaasha xadgudubyada iyo tacadiyada ka dhanka ah xuquuqda aadanaha ee lagu tilmaamay warbixintan ay helaan xaqa ay u leeyihiin xaalmarin wax ku ool ah.

Talooyin

A. Ku socota Dowladda Federaalka Soomaaliya

92. In la hubiyo in shuruucda qaranka iyo awaamiirta maamul ee la xiriira xaqa xorriyadda hadalka (gaar ahaan qodobbada Xeerka Ciqaabta Soomaaliyeed ee ku xiran xorriyadda hadalka, Xeerka Warbaahinta iyo amarada kale ee maamul ee la xiriira argagixisada) ay waafaqsan yihiin halbeegyada caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha.

93. In la xoojiyo ilaalinta xorriyatul-qawlka iyadoo si dhah ah loo dhaqan gelinayo talooyinka Qaramada Midoobay ee hanaanka xuquuqul insaanka, oo ay ku jiraan talooyinka ku saabsan la dagaalanka la xisaabtan la'aanta dambiilayaasha xadgudubyada xuquuqul insaanka ee ka dhanka ah saxafiyiinta iyo difaacayaasha xuquuqul insaanka, iyadoo baaritaanno degdeg ah, madaxbanaan, aan eexanayn la sameynayo, dembiilayaasha lala xisaabtamayo, xuquuqda ay dhibbanayaashu u leeyihiin magdhowna la dammaanad qaadayo.

94. In la taageero, iyo in lala shaqeeyo ururrada saxafiyiinta haweenka, iyo kor u qaadida hirgelinta habab wax ku ool ah oo lagu tebiyo xadgudubyada xuquuqda aadanaha iyo tacadiyada saameeya haweenka saxafiyiinta ah iyo in la sameeyo olole dadweyne oo lagu horumarinayo sinnaanta.

95. In la xaqiijiyo in Golaha Warbaahinta Qaranka la hawlgeliyo oo uu awoodo in uu ku shaqeeyo si waafaqsan waajibaadka caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha ee Soomaaliya. Intaa ka sokow, la sii xaqiijiyo in hanaanka xulashada xubnaha Golaha Warbaahinta Qaranka uu u dhaco si cadaalad ah oo daah-furan oo ay ka qeybqa-ataan warbaahinta iyo bulshada rayidka ah.

96. In la dedejiyo hannaanka ansixinta Xubnaha Guddiga Madaxa-banaan ee Xuquuqul Insaanka Qaranka; la xaqiijiyo in Guddigu u shaqeeyo isagoo si buuxda u waafaqsan Mabaadi'da Paris ee la xiriirta Xaaladda Hay'adaha Xuquuqul Insaanka Qaranka.

97. In la xaqiijiyo in awoodaha NISA loo qeexo, laguna xaddido si waafaqsan waajibaadka xuquuqul insaanka ee Soomaaliya iyo in la xaqiijiyo in hannaanka xaddidan ee korjoogteynta uu jiro si looga hortago xad-gudubyada iyo tacadiyada, loona xaqiijiyo isla xisaabtanka xadgudubyada xuquuqda aadanaha.

98. In la xaqiijiyo inaan xarun ama hay'ad warbaahineed la xiri karin ama shaqada laga joojin karin iyadoon la haysan amar maxkamadeed oo waafaqsan qodobka 2-aad ee Xeerka Warbaahinta.

99. In la sameeyo hanaan wadahadal oo u dhexeeya mas'uuliyiinta Dowladda iyo hay'adaha u dooda xuquuqda war-baahinta, si loo xoojiyo kalsoonida labada dhinac iyo korjoogteynta dimoqraadiga ah ee arrimaha danta guud.

100. In laga hortago waxna laga qabto dhammaan noocyada hanjabaadaha iyo weerarrada ka dhanka ah saxafi-yiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta, difaacayaasha xuquuqda aadanaha iyo jilayaasha bulshada rayid-ka ah iyo in la xaqiijiyo baaritaan degdeg ah iyo la xisaabtan marka ay falalkan oo kale dhacaan.

B. Ku Socota Dowlad Goboleedyada Xubnaha ka ah Federaalka

101. In la taageero dadaallada Dowladda Federaalka Soomaaliya ee ku aaddan hirgelinta talooyinka UPR, oo ay ka mid yihiin in la sameeyo Guddi Hawleed oo u dhexeeya wasaaradaha kala duwan, oo taageero ka helaya bulshada rayidka ah iyo qaybaha kale ee ay khusayso.

102. In la xaqiijiyo in sharciyada dalka, siyaasadaha, iyo tallaabooyinka maamul ay waafaqsan yihiin halbeegyada caalamiga ah ee xuquuqul insaanka ee xoriyatul qawlka, oo ay ku jirto dib u eegista iyo dejinta sharci cusub markay haboonaato.

103. In la xaqiijiyo in hay'adaha nidaaminta warbaahintu ay si buuxda u shaqeeyaan oo ay madaxbannaan yihiin, ayna haystaan khayraad ku filan, ha noqoto shaqaale iyo mid maalba, si ay u fuliyaan hawlaha loo igmaday.

104. In la xoojiyo Guddiyada Xuquuqul Insaanka ee Dowlad Goboleedyada Xubnaha ka ah Federaalka, oo uu ku jiro Xafiiska Difaacaha Xuquuqul Insaanka Puntland, iyadoo la siinayo agab ku filan oo awood u siinaya inay si dhab ah, hufan oo madax bannaan ugu shaqeeyaan kormeerka xuquuqda aadanaha.

C. Ku Socota Saxafiyiinta iyo Ururrada Warbaahinta Soomaaliyeed

105. In la qaato, lana horumariyo xeer anshaxeed rasmi ah si loo dhiirigeliyo is-xakamaynta looguna hoggaansamo heerarka ugu sarreeya ee halbeegyadaa anshaxa saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta, oo ay ku jirto marka la helayo lana baahinayo wararka.

106. Gaar ahaan, ha u isticmaalin erayo colaad hurin kara ama noqon kara hadal nacayb ah.

D. Ku Socota Beesha Caalamka

107. In la sii wado u doodista horumarinta iyo ilaalinta xaqa xorriyadda hadalka, oo ay ku jirto in la sii daayo saxafiyiinta iyo shaqaalaha kale ee warbaahinta ee sida sharci darada ah loo xiro, looguna hayo xabsi iyo in loo doodo in la furo baaritaannada xadgudubyada xuquuqul insaanka ka dhanka ah ee shaqaalaha warbaahinta.

108. In Dowladda Federaalka Soomaaliya laga taageero sidii ay u gudan lahayd waajibaadka ka saaran Axdiga Caalamiga ah ee Xuquuqda Madaniga iyo Siyaasadda, iyo sidoo kale xeerarka heer gobol ee xuquuqul insaanka ee xorriyatul-qawlka.

109. In la taageero hirgelinta barnaamijyada iyo mashaariicda loogu talagalay in lagu xoojiyo awoodda xirfadeed ee saxafiyiinta, ururrada bulshada rayidka ah, mas'uuliyiinta dowlad goboleedyada, iyo jilayaasha kale, iyada oo loo marayo tababarrada iyo la-talin farsamo, oo ay ku jiraan kuwo la xiriira xuquuqda aadanaha.

UNSOM

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER